

KÖNYVSZEMLE ÉS KRITIKA

KOVACS ENDRE:

BEM JÓZSEF

Budapest, 1954. 751 oldal.

Kitűnő életrajzi monográfiát írni a legnehezebb feladatok egyike. A szerzőnek nemcsak az a dolga, hogy egyszerűen bemutassa hősének életútját, hanem azzal is meg kell birkóznia, hogy ez az életút egy adott ország vagy társadalom egy bizonyos történelmi időszakának, a fejlődés egy darabkájának hiteles rajza legyen. Meg kell mutatnia azt, hogy mi az a történelmi szükségszerűség, amely megszüli azokat a személyeket, köztük a monográfia hősét is, akiknek vállaira az új feladatok megoldása hárul és részletesen kell elemeznie, hogy e személyek a közös nagy ügy végrehajtásához mivel és mennyiben járulnak hozzá. Nem könnyű ez a munka főleg akkor, ha a monográfia főszereplője nem egyetlen nemzet életének és harcainak részese, hanem egymás után több, különböző történelmi körülmények közt élő és fejlődő országok történetében játszik szerepet. Ilyen a lengyelek és a magyarok Bem apója is. Éppen ezért külön dicséret illeti meg Kovács Endrét, aki vállalta Bem alakjának életrekelését és kitartó munkája eredményeként napvilágot láthatott ez a több mint 700 oldalnyi monográfia, amelyet a Történettudományi Intézet és a Hadtörténelmi Intézet közös, izléses kiadásban jelentetett meg 1954 könyvvetére.

A szerző — lengyel levéltári anyag és feldolgozások alapján — mindenekelőtt Bem származási körülményeit tisztázza, majd megmutatja, hogy a nemességet nyert és birtokot szerzett ügyvéd fiában a világban zajló események hangjaira (napoleoni háborúk, stb.) hogyan lobban fel az érdeklődés a katonai pálya és megtiport nemzete iránt, hogyan erősíti az egyik a másikat, a varsói tűzériskola fiatal növendékében hogyan nő a kezdetben spontán érdeklődés mindjobban egy bizonyos cél felé törő acélos akarattá, amely először éjszakákba nyúló szenvedélyes tanulásban, majd Napoleon oldalán az oroszellenes háborúban való derekas helytállásban kezd megmutatkozni. Közben — nem terjengősen és talán éppen ezért plasztikusan — felvillantja előttünk annak a Lengyelországnak a képét, amely három európai hatalom — az orosz, porosz és az osztrák — szolgásgában vergődik és amely a legszebb célért, saját függetlenségéért

küzd, ugyanakkor ennek megteremtése reményében rossz tétre teszi fel harci erejét: az immár reakcióssá vált Napoleon rendelkezésére bízva magát és belesöpöppen annak oroszországi kalandorháborújába. Kovács Endre ezen a ponton csak helyeselhető módon jár el: nem mentegeti sem a lengyeleket, sem Bemet, de nem is vádolja őket kelleténél jobban. Szilárdan a marxizmus alapján állva megállapítja a háború igazságtalan jellegét, de a kor lengyeljeitől nem kéri számon azt, amit mi csak utólag, megfelelő távlatból és az egyetlen tudományos történetelmélet birtokában tudunk hiánytalanul kielemezni. Ezekről a lapokról a lengyel nép történelme egyik tragédiájának levegője árad felénk: olyan népe, amely ekkor a megfelelő nemzetközi támasz hiányában a várt felszabadulás helyett csak egyik vagy másik hatalmi csoport játékszerének dicséletes szerepét nyerhette el.

Igaz, hogy Napoleon bukása után, 1815-ben a győztesek akarata Lengyelország középső darabkájából Kongresszusi Királyság néven létrehozott egy új alakulatot, de az Oroszországgal való perszonáluniós viszony ennek sorsát is a cár kezébe tette le, és ami ezzel egyértelmű, a cári zsarnokság igáját hozta erre a területre is. Sem Napoleon, sem az új rendezés nem háritotta el a lengyel nép nemzetké fejlődésének útját szegő akadályokat, és a nemzeti függetlenség álom maradt éppúgy, mint ahogy a társadalmi reform is tovább váratott magára. A cár fivérének, Konstantin nagyhercegnek vezetése alatt mégis kezdték újjászervezni a lengyel hadsereget, amely egyik oldalról a cári önkényt kiszolgáló lengyel arisztokrácia duhajkodó és tivornyázó aranyifjainak gyűjtőhelyévé vált, másik oldalról viszont az új helyzettel elégedetlen hazafiaknak is alkalmat teremtett egymás megismerésére és bizonyos fokig megkönnyítette a nemzetükhöz hű tiszték munkáját, akik, kitarva a független Lengyelország gondolata mellett, a hatóságilag engedélyezett Nemzeti Szabadkőművesség és más társaságok cégére alatt az újabb szervezkedés szálait kezdték szövögetni.

Visszatért a sereghez Bem is, aki Napoleon veresége után egyidőre apja falusi birtokára költözött. Hamarosan másodosztályú kapitánnyá léptették elő, röviddel később pedig már a varsói tüzérségi iskola előadója lesz. Szakképzettségére felfigyelő parancsnoka a Congreve-hadíröppentyűk tökéletesítésével bízta meg. Kutatásainak eredményét, amelyet ő maga egy külön tanulmányban összegezett, a rakétavetők alakulatának felállításával hasznosítják. Közben Lukaszinski őrnagy, az orosz forradalmi demokratákkal kapcsolatot tartó lengyel nemzeti ellenállás vezetője, Bemet is beavatja a földalatti szervezkedésbe és mikor ezt a cári hatóságok 1822-ben felgöngyölik, a hadosztálybíróság Bemet lefokozza. Egy évre ítélik, az ítéletet azonban a fegyelmi büntetés egy fajtájává, az állandó rendőri felügyelettel egybekötött áthelyezéssé, úgynevezett *reformmá* változtatják át. Bem, aki pár évvel előbb egy más jellegű ügyből kifolyólag egyszer már otthagya a Kongresszusi Királyság hadseregét, meg-

alázva a katonaságnál tapasztalt autokrata szellemtől és megundorodva a cári önkénytől, 1826-ban ismét búcsút mond az egyenruhának és intézői állást vállal az egyik lengyel földbirtokos uradalmában. Itt az elmaradt földművelést előrelendítő gőzgépek és azok bevezetése foglalkoztatja, erre vonatkozó tapasztalatait és kutatásait egy népszerűsítő munkában bemutatás céljából a nyilvánosság elé is tárja. Az egyik lengyel herceg kérésére elvállalja egy épületnek könyvtárrá való átalakítását is. E munka során, melynek eredményeképpen jött létre a későbbi Ossolineum, s ahol Bem mint kiváló építész és tervező tett képességeiről tanúságot, éri őt az 1830-i lengyel nemzeti felkelés riadója, amely most már harmadszor hívja őt katonái közé.

Kovács Endre ezeket az eseményeket hol több, hol kevesebb részletességgel mindig úgy tudja ismertetni, hogy a munkából minden nehézség és erőltettség nélkül formálódik előttünk Bem sokrétű alakja. A sorokból önként kibomló ábrázolás, a megfelelő arányokat és méreteket betartva, egyképpen megmutatja egy pályája első szakaszában levő fiatal-ember személyes tulajdonságait és azokat a környező viszonyokat, amelyek az egyéni jellemvonásokat ilyen vagy olyan irányban befolyásolják, sőt nem egyszer módosítják. Munkájának hőstét nem szakítja el a társadalom struktúrájától és abban elfoglalt helyétől, de attól is óvakodik, hogy Bemet az osztályviszonyok személytelen és élettelen játékszerévé süllyesse le. Ezzel sikerül elkerülnie történetírásunk két gyakran elkövetett hibáját: a történeti személy idealizáló túlbecsülését is, meg a személyes jellemvonásoknak, azok hatásának teljes tagadását is. Az a Bem, akit a könyv első fejezetében megismerünk, valóban élő és az olvasóhoz éppen ezért közelálló ember: tiszteletreméltó, nemes tulajdonságok keverednek benne olyan vonásokkal, amelyekkel nem tudunk egyetérteni. A lobbanékony, magát könnyen elragadó, hevesvérű, apjával összetűző fiatalember az a tudásra szomjas tűzértiszt is egyúttal, aki páratlan energiával hosszú éjszakákat tud eltölteni kísérletei mellett. Az a tűzértiszt, aki meggondolatlanságból egy sor becsületbeli ügybe keveredik és aki maga sem marad teljesen érintetlen a léha társak életformájától, azonos azzal a Bemmel, aki akár mint tiszt, akár mint intéző, az újnak és vele együtt a jobbnak fáradhatatlan harcosa. Az a Bem, akit hallgatói rajongva szeretnek és aki reformbüntetése alatt az írástudatlan katonákat tanítgatja betűvetésre, egyúttal lelkes tisztelője a lengyel nép egyik legnagyobb elnyomójának: a nemzetfenntartónak tekintett arisztokráciának.

Ezután következik a lengyel felkelés körülményeinek és lefolyásának részletes rajza. Lengyel irodalom alapján meggyőző fejtegetéseket kapunk a háború menetéről, kifogástalan az egyes hadmozdulatok és csaták körültekintő elemzése is. A felkelés idején Bem új vonásokkal gazdagodva mutatkozik be: itt kapunk először igazi ízelítőt a *harcoló* Bemről, továbbá a *támadó* háború alapján álló katonatisztról, aki a közkatonák

hangulatának kifejezőjeként Iganienél kezdeményezésre ösztönzi a zseniális, de tartózkodó hadvezért: Prądzynskit és aki ágyúinak tűzfüggönyével félig már biztosítja a rohamra induló egységek győzelmét. Személyes bátorságáról az iganieni ütközet és a további események egyaránt lelkesítő vallomást tesznek. Különös élességgel mutatkozik meg ez Ostrolenkánál, ahol a lengyel fővezér hibájából a lengyelek az egyesült cári seregekkel találják szemben magukat és többórás szörnyű harc után elhull a felkelők színe-virága. Bem a visszavonulásnál sem veszi el fejét; az engedelmességet megtartva, de közben a fővezért ösztönözve vállalkozik arra, hogy körülfogva az ellenségtől, 10 ágyújával megállítsa az üldözésre induló cári hadakat és ezzel időt szerezve, megmentse a lengyel sereget a teljes széthullástól.

Attól a perctől kezdve, hogy Prądzynskit csatára bírta, mindig azok sorába áll, akik a támadó harc gondolatát szegezik szembe Skrzynecki fővezér halogató hadvezetésével. Így jár el akkor is, mikor a Varsó ellen felvonuló cári seregek láttán a haditanácsban nyíltan ütötte fel fejét az egyezkedés szelleme. Igazi, katonai talentummal rendelkező hadvezér mindig a legmesszebbmenően igyekszik beleélni magát az ellenség gondolatvilágába. Hogy Bem is ezt próbálta megvalósítani, azt Kovács Endre az események sodrában több helyen teljesen meggyőzően tudja bemutatni.

Varsónál a részben tehetetlen, részben kiegyezésre törő vezetés alig menthető mulasztásokat követ el, többek közt az egyik 20.000 főnyi hadtestet indokolatlanul máshova irányítja akkor, mikor a cáriak a főváros ellen vonulnak és éppen ezzel csábítja őket Varsó ostromára. Bem, mint a tűzéréség főparancsnoka, az adott viszonyok közt minden preventív rendszabályt megvalósít. Ő is visszautasítja a külső, harmadik erődvonal lerombolását célzó javaslatot, de a többiekkel együtt ő is délről várja az orosz támadást, még akkor is, mikor a cáriak már nyugatról a védelem fő pontjára, Wolára zúdultak. Ezt a támadást azonban csupán demonstrációnak tekintette, későn jött elő a tűzéréséggel és így sajnálatosan ő is részese volt annak, hogy a wolai összecsapás az oroszoknak hozott győzelmet. Azután már hiába segítette a leghősibb erőfeszítéssel előkészíteni a lengyel ellentámadást: a tűzéréség beavatkozásának késése demoralizáló hatást váltott ki a hadseregben, az ellentámadás sikertelensége pedig még nyíltabb fellépésre ösztökélte az árulókat és a kiegyezést keresőket. Varsó katonai diktátora, Krukowieczki a reményét vesztő Prądzynski útján a szejm tudta nélkül tárgyalásba ereszkedett a cáriakkal, sőt Prądzynski még arra is vállalkozott, hogy a szejm előtt a ténylegesnél súlyosabb képet fessen a katonai helyzetről és ezzel a politikai vezetést is a kapituláció útjára terelje. Mások mellett ezt a kísérletet Bem is segítette kudarcba fullasztani: előre figyelmeztette az egyik képviselőt, hogy ne higgyenek Prądzynski pesszimista beszámolójának. Míg a szejm a kétféle álláspont fölött vitázott, újonnan harcba dobott erőkkel indult

meg a második orosz támadás és ennek eredményeként Varsó második védővonala is összeomlott. A városban pánikhangulat keletkezett, a hadvezetés pedig Varsó kiürítését határozta el. Bem minden követ megmozgatott, hogy megelőzze az ilyenmű parancsot, már előzőleg lezáratta a gyáván megfutók elől a Visztula hídját, most pedig érvelt, magyarázott, de hiába: a parancsnak neki is engedelmeskednie kellett.

Az események ilyen szerencsétlen alakulása miatt a felelősség tetemes részében Bemnek is osztoznia kell. Nem azért, mert az ostrom előtt a külső védelmi vonal megtartása mellett emelt szót, hanem elsősorban azért, mert nem vette komolyan a cáriak támadását Wola ellen és ennek következtében tüzérése épp akkor nem volt a helyén, mikor ezt a szűkség legjobban igényelte volna. Ez a körülmény fontos szerepet játszott abban, hogy a wolai csata Paskievics javára dőlt el, ez a győzelem pedig az orosz előretörés nyitányának tekinthető. A mulasztás annál fájóbb volt Bem szempontjából, mert a tüzéréség részéről éppen ő kardoskodott, sőt majdnem kezességet vállalt a legkülső védelmi vonal biztosításáért.

Persze ugyanakkor a történelem meghamisítása lenne, ha a sikerelenség akár csak *egyik* legfőbb okának is Bemet tekintenénk. A kimenetel, amint ezt Kovács hitelt érdemlően megállapítja, mélyebb forrásokból táplálkozott: a felkelés konzervatív jellegéből és aminek ez következménye volt: a lengyel társadalom viszonyaiból, a felkelés nem éppen legkedvezőbb feltételeiből, a hadvezetés tehetetlen és kapituláns magatartásából, a politikai hatalom következetlenségéből, a néppel való összefogás lazaságából, stb. Kovács ugyanakkor Marx és Engels példáját követve nem szépiíti Bem mulasztásait sem, mikor Bem személyét és magatartását *külön* veszi bonckés alá.

A Varsóból Modlinba vonuló lengyel sereg tisztikara haditanácsot tart. Itt már teljesen nyílttá lesz a megalkuvók és a háborút folytatni kívánó szembenállása. Előbbiek Rybińskit, a becsületes és bátor, de ugyanakkor a hadvezetés irányítására alkalmatlan tábornokot választják meg szavazattöbbséggel Bem ellenében, aki a további harc híveinek jelöltje volt. Rybiński erélytelensége folytán a reakció erői újabb előretörést tehettek: a baloldal tagjait elűzték a hadseregből és a kapituláns tábornokok fegyverlerakási tervét, amely ellenkezett a tisztikar egy részének és a közkatonáknak a hangulatával, sikerült ugyan meggátolni azzal, hogy Bem és Umyński az országgyűlésen keményen felleptek a harc folytatása mellett, de az árulás szellemének elharapózása — amely többek közt a fővezérségre emelt Umyński ellen folytatott intrikákban is megmutatkozott és aminek következtében Umyński is benyújtotta lemondását — az ő reményeiket is rombadöntötte. A lengyel felkelés maradék serege, miután a főtisztek nem kis része a cáriakhoz dezertált, Porszországba vonult.

A tisztjeitől cserbenhagyott lengyel hadsereg gondja most Bemre szakadt. A külföldi népeinek, főleg a németeknek támogatásával megszer-

vezte a seregellátást, majd a porosz kormány rideg bánásmódja és zaklatásai nyomán elhatározta, hogy a sereget abba a Franciaországba menti át, amelynek már hosszú idő óta voltak a lengyelekkel kapcsolatai. Bemnek az a terve, hogy együtt kell tartani a hadsereget, hogy alkalomadtán kész harci egységekkel lehessen visszatérni Lengyelország felszabadítására.

Bem felismerte, hogy mindenekelőtt a lengyel mágnások árulása és ingadozása miatt veszett el hazája szabadsága, de azt a következtetést, hogy e mágnásokra a továbbiakban sem lehet komolyan építeni, már nem vonta le. Nemsokára Franciaországba utazott, majd az emigrált lengyel sereget is segítette útnak indítani nyugat felé.

Bár Párizsban a Lelewel-féle balszárnyból alakult bizottság meghívja az emigránsok részére gyűjtött összeg elosztását célzó tárgyalásra, Bem a részvételt elutasítja, sőt a Franciaország felé vonuló lengyeleket is arra inti, hogy tartózkodjanak Leleweléktől. Kovács ennek az ellentétnek az okát, lényegében egyetlen taktikai különbségben jelöli meg. Szerinte Bem az emigráció feladatát a katonai erő átmentésében látta, míg Lelewel és társai annak demokratikus tartalmát kívánták továbbfejleszteni. Hogy valóban ez volt az összes nézeteltérések főforrása, azt a szerző helyesen állapítja meg. Mivel azonban nem elemzi a kérdést mélyrehatóbban, úgy tűnik fel, mintha itt két különböző, ugyanakkor azonban egyenrangú és egyforma eredményességgel járható taktikai irányvonalról lenne szó. Pedig ez nem állítható. Lehet, hogy Lelewelék a *külföldi* lengyel hadseregnek valóban kisebb jelentőséget tulajdonítottak a kelletténél, mégis ez volt a *kisebbik* hiba. Mivel a lengyel emigrációnak 20 ezernél alig valamivel több fegyveres állott rendelkezésére, elsődlenül erre alapozni az újabb szabadságharcot a belföldi erők mozgósítása nélkül, az eljövendő függetlenségi küzdelem feltételeinek megnevezését jelentette.

Sajnos, Bem egyenlőre nem tudott erről az állásponttól felemelkedni, az elszenvetett kudarc legnagyobb tanulságának teljes világossággal való megértéséig nem jutott el. Pedig a bukás azt hirdette, hogy a következő lengyel megmozdulásnak nem szabad konzervatív forradalomnak lennie, hanem a függetlenség ügye csak a társadalmi újjászületéssel *együtt*, tőle elválaszthatatlanul vihető diadalra, mert Lengyelország népének döntő többségét csak a régi társadalmi rend szét-törése, illetőleg széttörésének vágya állíthatja maradéktalanul a szabadságharc szolgálatába. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a lengyel nemzeti önállóság tervét mindenekelőtt Lengyelország népére, a belső erők mozgósítására kell alapozni. Az elnyomott lengyelekre azonban semmiképpen sem hathatott annyira forradalmasítólag annak a pusztá tudata, hogy az országon *kívül* van egy lengyel sereg, amely várja az alkalmas órát az újabb felkelés megindítására, mintha e lengyel sereg programjában a cári rabtartók kiűzése mellett a feudalizmus likvi-

dálása is főcélként szerepelt volna. Az emigráció első időszakában maguk Lelewelék se összegezték ezt ennyire világosan, a nemesség *meggyőzését* hirdették a plebejus-demokratikus forradalom helyett, ennek ellenére mégis inkább megértették az idő szavát, mert egyrészt már *ekkor elindultak* ezen az úton, másrészt az ő álláspontjuk sem jelentette az emigrációban szervezett lengyel sereg szükségességének teljes tagadását sem. Bem pedig, mikor Lelewelék törekvéseit haszontalan, sőt léha politizálásnak minősítette, a katonai és politikai terveket egymással szembenállóknak, egyiket a másik kereszteszöjének tekintette, végső soron jóhiszeműsége ellenére is azok közé sodródott, akik segítettek elodázni az újabb lengyel szabadságharc feltételeinek megteremtését.

De mi magyarázza meg annak a Bemnek ilyen állásfoglalását, akit az egyszerű közkatonának jogosan bálványoztak, aki már a nemzeti felkelés előtt, különösen pedig alatta és utána apaként viselte gondját harcosainak és akiben a népet megvető feudális gőgnek nyoma sem volt található?

Ennek oka elsődlegesen abban jelölhető meg, hogy Bem előtt még nem foszlott szét a lengyel nemességnek, mint a független Lengyelország vezetésére kizárólag alkalmas osztálynak az illúziója. Ennek a balhiedelemnek az eloszlatására az 1830-i felkelés nem volt elegendő. A helyzet ugyanis az volt, hogy a harc kirobantását mégis csak a nemesi származású tisztikar vállalta, a mozgalom vezetésében pedig ugyancsak ezek a tisztek és a nemesi politikusok jártak az élen. Ez a tény alkalmas lehetett arra, hogy elködösítse a nemességnek kevés kivétellel csak a saját érdekeit néző felemás hazafiságát és így alkalmas volt arra is, hogy Bem és a hozzá hasonló őszinte hazaszerető elemek a küzdelem során akaratlanul vagy tudatosan elkövetett ingadozásból, megalkuvásból és árulásból csak *egyesekre* vonatkozóan vonjanak le elítélő következtetést és a bukásért ne a nemesi osztály *egészét* — amelyhez ők maguk is tartoznak — tegyék felelőssé. A nemesi vezetés szükségszerűségének hite megmaradt — *önmagában* véve ez még nem is lett volna döntő hiba, — de éppen ebből kifolyólag tovább élt a nemesi érdekek szükségszerű érinthetetlenségének ábrándja is.

Bem azonban, úgy látszik, a lengyel felkelés tapasztalatait más vonatkozásban is tévesen értelmezte. A harc alatt a szejm összetételénél fogva érelytelennek, bátortalannak mutatkozott, a lengyel oldalról kiinduló események irányítását sem tudta kézben tartani. Így történt meg, hogy a sorozatos árulások és a tisztikart is megosztó kompromisszumkeresések ellenére is a *hadsereg* képviselte a nagyobb határozottságot. Ebből a tényből Bem — és persze mellette mások is — a haderő elsőbbségét következtették ki a politikusokkal szemben. A lengyel országgyűlés tehetetlenségének, valamint — a tisztikar jelentős részét nem számítva — a katonák őszinte harckészségének ellentéte Bem

előtt a politikai hatalom és a katonai hatalom bizonyos fokú szembeállításában jelentkezett és a szembeállítás az utóbbi javára dőlt el. Azoknak a nézeteltéréseknek tehát, amelyek Bem későbbi erdélyi működése során közte és a politikai hatalom képviselői közt felmerültek, a forrása már az emigrációban éreztetni kezdte hatását és ez is arra ösztönözte Bemet, hogy a demokratikus tartalmat előtérbe helyező emigráns politikusoktól elhatárolja magát, hogy főcélként a hadsereg együttartását megjelölő Czartoryski konzervatív szárnyával fogjon össze.

Végül még egy dolgot nem szabad figyelmen kívül hagynunk, amelyet a szerző is értékes vizsgálattal vesz elemzés alá. Ez pedig Bem és a lengyel emigráció külpolitikai elképzelései. Az emigránsok tisztában voltak azzal, hogy egy megismételt lengyel felkelés sikeréhez az adott helyzetben az európai nagyhatalmak egyike vagy másikának jóakarata is szükséges, és ezt a „jóakaratot“ mindenekelőtt Franciaországban vélték megtalálni, amely menedéket biztosított nekik. A francia népet illetően nem is csalódtak, de más volt a helyzet a kormányzást kézben tartó pénzarisztokráciával, amelyet egy háborús konfliktusba való keveredés a külső ellenségén kívül két másik oldalról is veszélylyel fenyegetett: háta mögött a Bourbon-restauráció réme kísértette, előtte pedig az elégedetlen néptömegek újabb forradalma sötétlett. Egy háborús beavatkozás a lengyelek érdekében, könnyűszerrel felszabadította volna a pénzarisztokrácia uralmát gyűlölő erőket és ezért a francia kormánykörök számára nem volt tanácsos a viszonylagos társadalmi biztonságot nyújtó béke feláldozása. Az emigráció azonban az első időben ezt nem vette észre, Bem is jelentős reményeket fűzött a várt francia fellépéshez. Mivel pedig a lengyel emigráció demokratikus propagandája könnyen előkészítője lehetett volna a francia, demokratákkal való összefogásnak, még inkább növelhette volna a kormány aggodalmát és csökkenthette volna a lengyelek érdekében történő fellépés esélyeit. A franciákban bizó emigránsok egyrésze — köztük Bem is — egyéb okok mellett már csak ezért sem helyeselhették a balszárny demokratikus követeléseit, mert politikai tájékozatlanságukban egyideig nem látták, hogy a kormányt a nyílt beavatkozástól visszatartó tényezők e nélkül is fennállanak.

Bem tehát a lengyelországi belső feltételeket tévesen, az európai hatalmak, elsősorban Franciaország, külpolitikáját Lelewelékkel ellentétben irreálisan ítélte meg. Ezért nem hozta meg a várt eredményt az a páratlan energiájú munka, amelyet a lengyel ügy népszerűsítése, a lengyel sereg harci szervezetben való megtartására és befolyásának biztosítása, valamint a cári uralom ellen történő nyílt fellépés érdekében végzett. Miután egyre jobban kiderült, hogy a hivatalos Franciaország nem csak Lelewelt utasítja ki, akivel időközben Czartoryskiék — tehát Bem viszonya is elmérgesedett, hanem az önálló lengyel légió megalkotását sem engedélyezi francia földön, sőt az emigráns katonaságot

Algirba szeretné telepíteni. Bemék, akik továbbra is kitartottak az oroszokkal való háború ábrándja mellett, más nyugati szövetségesek után igyekeztek nézni. Így fordult figyelmük először: Belgium, majd Anglia és végül Portugália felé.

A szerző behatóan foglalkozik a portugál események és a lengyel emigráció kapcsolatával. Portugáliában a Don Pedro braziliai császár nevében kormányzó Don Miguel, Pedro öccse államcsínyt követett el és megsemmisítette a Don Pedro álatl életbe léptetett liberálisabb alkotmányt. Az utóbbi le akart számolni a bizalmával csúnyán visszaélő testvérrel és kis számú seregének megerősítése érdekében egy lengyel légió felállítását illetően tárgyalásokat kezdett Lelewelékkal, majd azok határozottan elutasító válasza után Czartoryski körével. Czartoryskiéknek kapóra jött az alkalom: a lengyel katonaság eltávolításával egyrészt a francia politikára vélték jó hatást gyakorolni, másrészt Leleweléket remélték az emigráció tömegeitől elszakítani. Bem, akit mély aggodalomba vert a kényszerű tétlenségben a nemzeti erők széthullásának gondolata, jóhiszeműen a terv mellé állott, önként felajánlotta szolgálatait és így őt nevezte ki a felállítandó lengyel légió parancsnokának. Minthogy azonban Don Pedro hosszú hónapokig késett a megállapodás ratifikálásával, az egyezmény megkötésére csak 1833 májusában került sor, amikor Bem a számára kedvenc terv nyélbeütésére személyesen utazott a portugáliai Oportóba. Bem, aki amilyen kiváló katona, ugyanolyan rossz diplomata volt, a lengvelek szempontjából hátrányos pontokban állapodott meg: a légió 10 hét alatt felfegyverkezik, portugál zászló alatt harcol és csak Lisszabon elfoglalása után hagyhatja ott Portugáliát. A terv kivitelezése azonban súlyos nehézségekbe ütközött, mert a lengyel katonák még a rendkívül népszerű Bem minden agitációja ellenére is idegenkedtek a portugál ügytől, a demokratikus lengyel Nemzeti Bizottság pedig élesen — és jogosan — szembefordult az akcióval, törvénytelennek és a lengyel érdekektől távolállónak bélyegezte azt. A toborzás során viharos megnyilatkozások zajlottak le Bem ellen, sőt egy demokrata ifjú meg is sebesítette őt. Hiába állt ki most már nyíltan a terv mellett az eddig háttérben irányító Czartoryski is. A pénzhiány és a jelentkezők gyér száma miatt a szervezés elhúzódtott, a cár közbelépésére a francia kormány a további útlevelek kiadását megtagadta, a Lisszabont időközben elfoglaló portugálok pedig a határidő túllépése miatt semmisnek nyilvánították az oportói egyezményt. Bem az események ily fordulata után sem akart a kalandortervvel felhagyni: újra személyesen utazott Portugáliába, hogy Don Petrót a megállapodás megtartására, vagy legalább is az addigi költségek finanszírozására bírja. De hiába nyújtotta be a számlát; egyre erélyesebb fellépése miatt, amelyekkel túlfeszített légkört teremtett maga körül, a belemi börtönben kötött ki, amelynek ajtaja, csak 1834 tavaszán, a lisszaboni angol követ közbenjárására nyílt meg előtte.

E mellett a portugál kaland, amelynek — minden jószándéka mellett — Bem is egyik fő bűnrészesé volt, nagyon sok honfitársát elhidegítette tőle, fejére hozta a demokrata szárny haragját és legfeljebb az a haszon származott belőle, hogy kezdte megmutatni a Czartoryskiféle külpolitikai koncepció irrealitását is.

Amilyen mértékben távolodott az újabb lengyel szabadságharc lehetősége, úgy fordította Bem munkájának mind jelentősebb részét az emigránsok megfelelő munkafeltételeinek és életkörülményeinek javítására. A kallódó lengyel tehetségek megmentése és kiképzésének biztosítása céljából alakított Lengyel Politechnikai Társaság létrehozásában is részt vesz és ő az, aki Czartoryskiei irányvonala szerint a legerősebben sürgeti a francia kormánynál az emigránsok honosítását. Persze e mellett azért továbbra is foglalkoztatja az emigrációt egy oroszellenes háború lehetősége és Bem is mindig szívesen kapaszkodik azokba az alkalmakba, amelyekről cárelleses fellépést remél. Ezidőtájt a közkelet országai bonyolódnak közvetlen vagy közvetett konfliktusba Oroszországgal; Egyiptom, Törökország, Perzsia. Bemék mindegyikkel megpróbálnak érintkezést teremteni, de az események mindig a lengyelek érdemleges beavatkozása előtt zárulnak le. Bem egy percig sem hagyta abba a lengyel hazafiság ébrentartásáért és hazája felszabadításáért kifejtett szívós munkáját. Csakhogy ő még mindig a *nemesek* hazáját tartotta szem előtt és nem a *lengyel nép* hazáját; még 1836-ban sem értette meg a felkelés nagy tanulságát, amit pedig ekkorra már a Demokrata Társaság burzsoá, némi utópizmussal és messzianizmussal keveredő, de mégis haladó programja ország-világ előtt hirdett: azt a szükségességet, hogy az új harcban Lengyelország széles tömegei csak a feudális rend likvidálásával tehetők érdekeltté.

A szerző színesen adja elő, hogy Bem a nyugati államok külpolitikájához kapcsolódó remények lelohadása után gyakorlati munkába temetkezik: tudományokkal és pedagógiai módszerek tanulmányozásával foglalkozik. Ilyen körülmények közt csapja meg a galíciai lengyel parasztfelkelés érlelődésének híre. Kovács Endre közérthetően és minden igényt kielégítően elemzi a lengyel viszonyokat, a különböző politikai irányzatok fejlődését, a Lelewelék cékitűzésén messze túlmutató, a nép nemesellenes diktatúráját és a parasztság kárpótlás nélküli felszabadítását hirdető plebejus-forradalmi tábor kialakulását. Nyomon kíséri Bem politikai nézeteinek változását is, aki erre az időre, 1846-ra jut el a Demokrata Társaság 1832-i programjáiig, egyrészt a parasztság kárpótlással történő felszabadításáig, másrészt, szakítva a nyugati hatalmak irreális külpolitikájára alapozott ábrándokkal, a saját belső erővel megindított felkelés szükségességéig. Rámutat, hogy Bem ezen koncepciójának kialakulása közben — amely a legforradalmibb irányzattól még mindig jókora lépéssel maradt el —, hogyan kezdenek lazulni azok a szálak, amelyek őt Czartoryskiekhoz fűzték, miként veszi fel a

régóta megszakított összeköttetést Lelewellel. Részletesen foglalkozik Bemnek a tankönyvekben lefektetett merev elvekkel ellentétes hadművészeti elképzeléseivel, amelyekben az 1830-i felkelés tanulságai mellett helyet kapnak a történelem egyéb hadicsелеkményeiből folyó tapasztalatok is: a mozgó háború, a partizánszerű harc előnyei, az ellenség felkeresésének szükségessége, az emberanyag észszerű elosztása, a felkelés egyetlen ember személyéhez kötésének károssága, a hadsereg forradalmasító szerepe, stb.

A partizánháború megindítása érdekében most ismét lépéseket tesz a francia kormánynál és megpróbál közeledni a Lengyelországban is széles tömegbázissal rendelkező Demokratikus Társasághoz. Terveiben régi és új elképzelések keverednek. Még mindig kísért nála az európai országok és a cár konfliktusának reménye. A fegyveres magot jelentő emigráns haderő összefogása céljából újra visszatér a népszerűtlen és benszülőttekkel szemben igazságtalan algiri lengyel telep gondolatához. Ugyanakkor egyrészt jobban számbaveszi Lengyelország belső erőit, másrészt igyekszik a szejmet, mint politikai hatalmat előtérbe tolni és a kezdeményező-irányító szerepet annak kezébe adni. Ez utóbbi elgondolás nem csak előrelépés korábbi nézeteihez képest, mert az alapjában véve helyes állásfoglalásnak véleményem szerint van egy negatív értékű indítóoka is: nem egyszerűen a politikai hatalom elsőbrendűségének felismeréséről van szó, hanem arról is, hogy a magát immár ugyancsak hatalommá kinövő és befolyását mindinkább szélesítő Demokrata Társaság hatáskörét is ellensúlyozni kívánja.

Ilyfajta tervezgetések, remények és csalódások közt köszöntött Európára 1848, a népek tavasza. Bemet a fellángoló forradalmak újra lázas tevékenységre ösztönözték. Ez a tevékenység részint a nyugati hatalmak beavatkozását váró remény új erőrekapásában, a diplomáciai — és tegyük hozzá: eredménytelen — tárgyalások sűrűsödésében jelentkezett, részint pedig új, és most már realisabbnak mutakozó tervek születését eredményezte. A szerző helyesen tárja az olvasó elé, hogy az 1848-i események hatására miként fordul Bem szemlélete két vonatkozásban is helyesebb irányba: egyrészt felismeri, hogy az adott helyzetben a forradalmi Magyarország a legalkalmasabb terület a lengyel légió megtelepedésére, másrészt meglátja, hogy a viszonyok alakulása következtében esetleg Európa másik nagy elnyomó hatalmára, arra az Ausztriára mérhető az első csapás, amely Lengyelország egy részét, az 1846-i lengyel parasztfelkelés szülőházáját, Galiciát is uralma alatt tartja. Bem most ezt a Galiciát tekinti az új szabadságharc kiindulópontjának. Ezért megy már augusztusban Lwowba. Ott csakhamar azt tapasztalja, hogy a lengyel Nemzeti Gárda a felkeléstől és forradalomtól idegen nemesek vezetése alatt áll, ezért figyelme az egyszerű emberek, kézművesek, iparosok, napszámosok felé fordult és kezd szakí-

tani az arisztokráciának, mint az össznemzeti érdeket képviselő osztály-nak az ábrándjával.

A lwowi tartózkodás azonban nem csak a néppel való kapcsolat tekintetében volt Bem fejlődésének újabb jelentős állomása, hanem a közép- és keleteurópai népek viszonyának rendezése kérdésében is. Igaz, hogy Ausztriát egyenlőre még meggyőzéssel remélte eltéríteni vak, elnyomó politikájától, de ettől eltekintve félremagyarázhatatlanul értette meg és szögezte le írásaiban az eseményekből folyó következtetések lényegét: A magyaroknak nemzetiségeik számára meg kell adni az alkotmányos jogokat, ugyanakkor Közép-Európa népeire a magyarokkal való jóviszony és együttműködés fenntartása a legelőnyösebb. Ez a felismerés irányítja Magyarországra akkor, mikor a tevékenységére felfigyelő rendőrség és a terveit görbe szemmel néző Gárda-vezetők miatt hamarosan elhagyja hazáját. A közbejött fejlemények azonban a reakciótól szorongott Bécsbe sodorják.

A következő részben a szerző jóvoltából élesen bomlik ki az olvasó előtt a forradalmi Bécs képe: az osztályerőviszonyok alakulása, az anti-feudális tábor rétegekre bomlása, a reakció furfangos cselszövései, a magyar-szimpatizáns októberi felkelés, a megalkuvó Reichstag tehetetlensége, a proletariátus hősiessége, a kiáltó ellentmondás a demokratikus alakulatok tettvágya és szervezeti felkészületlensége, programnélkülisége közt. Egyszerre vonulnak fel előttünk Bécs népének dicsőséges elszántsága és vezetőinek a fegyverszerzés, a katonaság megnyerése, a magyarokkal való összefogás, stb. kérdésében sorozatosan elkövetett hibái.

Ebbe a Bécsbe érkezett Bem, alig pár nappal a rekáció ostromgyűrűjének bezárulása előtt. Célja ekkor már a lengyel-szláv légió létrehozása és a magyar szabadságharcba való bekapcsolása volt. Mikor október 16-án Messenhauser teljhatalommal bízta rá a város védővonalainak megszervezését, mint belvederei főparancsnok, ezt a munkát teljes egészében a magyaroktól várt segítségére alapozta. Már a feladatot is jórészt azért vállalta, mert a helyszínen meggyőződött róla, hogy Bécs loyális és félnk, áruló és megalkuvó vezetői kezén elsikkad a magyarokkal való együttműködés gondolata. Ugyanakkor az sem volt számára kétséges, hogy Bécs csak magyar támogatással védhette volna ki az ellenforradalom rohamát. Kovács Endre szinte napról napra, az események vezérfonalán át részleteiben mutatja meg azt, amit Engels Bemről általánosságban állapít meg: a védelem megszervezésére irányuló erőfeszítés minden egyes ténye az ő személyével kapcsolatos. A tapasztalt hadvezérnek ostrom esetén nem voltak illúziói a város védelme felől: ezért létesített Pulszkyn keresztül állandó összeköttetést a magyar táborral. Nemcsak hadászati elképzeléseit küldte meg Mogáéknak, de az egyesülés érdekében október 24—25-e éjszakáján egyenesen kitöréssel akart próbálkozni. Minthogy pedig ez a terv az alkura kész burzsoázia befo-

lyása alatt álló tisztikar kimondott ellenállásán füstbement, titkos levéllel akarta Kossuth ármádiáját megsürgetni, nem törődve azzal sem, hogy ez a feltartóztatott írás esetleg saját személyét fonja körül a gyanú hálójával. E részletek olvasása közben szinte tapinthatóvá lesz a körülzárt Bécs drámai levegője. Legfeljebb azt sajnáljuk, hogy a szövegben nyílt kérdés marad: vajjon az *elvben* helyes kitörési terv az adott időpontban megfelelő taktikai húzás lett volna-e?

Bem elgondolásainak keresztülhúzása után sem hagyta el helyét, bár tudta, hogy Bécs polgáraitól nincs mit remélnie, hanem csak a főváros munkásaira és diákjaira számíthat. És mikor október 28-án kezdetét veszi a döntő összecsapás, Bem a bécsi nép nagyszerű tábornokává magasodik: Mindenütt élen van a harcok forgatagában, a legveszélyeztetettebb pontokon vezeti a védelmet és mindig úgy irányítja azt, hogy minél kevesebb vért kelljen áldoznia. De mindez hiába. A magyarok késedelme és a bécsi polgárság árulása, ingadozása miatt túlerőre szert tett reakció lépésről lépésre kényszeríti térdre a császárváros legjobb fiait: a diákokat és a proletárokat. A legfontosabb pontok eleste után a közben megsebesült Bem már látja a küzdelem sorsát: a bukást. Alruhában, magyar segítséggel hagyja el újabb dicsőségének színhelyét. Szívében két olyan tapasztalatot hoz magával, amelyeket további életében mindig szem előtt tartott: a Czartoryskiékhöz hasonló irányzatokkal szakítva visszavonhatatlanul a forradalmi népek szövetségében keresi a jövőndő útját és a cári elnyomáson kívül a Bécsben megismert és lelepleződött Habsburg-zsarnokság megtörésére szánja rá élete következő fejezetét. Ezért találja Magyarországon az a nap, amelyen a győztes Windischgrätz az utolsó barrikád bevétele után halomra lőtt munkások tetemei fölött ülette meg a reakció diadal-torát.

Mikor azután Kossuthnál, aki átmenetileg Guyon hadi tanácsadójává teszi, szívélyes fogadtatásra talál, a lengyel légióról alkotott elképzelései is megváltoznak. A Magyarországra özönlő többi lengyel emigránssal és önkéntessel ellentétben egyelőre időszerűtlennek találja a külön lengyel-szláv légió felállítását, mert tudja, hogy ez egyrészt a horvátok nélkül tartalmatlan lenne, másrészt könnyen beavatkozásra ösztökélhetné a cárt. A kétféle nézet összecsapásában — amely végül egy Bem-ellenes merényletté fajul — régebbi és újkeletű személyi ellentétek is közrejátszanak, alapjában véve mégis Bem álláspontja felel meg inkább a kívánalmaknak és a magyar kormány is ezeket teszi magáévá. Személyének tisztázása épp a legjobbkor következik be, mert a visszanyomott erdélyi hadsereg tisztjei az elveszített keleti országrész megszerzése céljából Kossuthéknál hozzáértő főparancsnokot sürgetnek.

A szerző 1848 tavaszára visszanyúlva aprólékosan ismerteti az erdélyi események alakulását, amelyek végkövetkezményeként a zilált magyar sereg Erdély nyugati határára, Csucására szorulva várja az alkalmas vezért, az országrész belsejében pedig, az egyetlen Háromszék ki-

vételével, a császári reakció lesz az úr. E kritikusanapokban fordul a kormány bizalma erőteljesebben Bem felé, aki a Honvédelmi Bizottmány határozata értelmében december 5-én Debrecenbe, ill. Váradra érkezik a főparancsnokság átvételére.

Ezzel kezdődik azon események részletes bemutatása, amelyek során Bem apó neve elhalványíthatatlanul került be a magyar nép szívébe Kossuthé mellé. A gazdag forrásanyag alapján dolgozó szerző minden igényt kielégítően ismerteti a hős lengyel tevékenységét. A legkisebb részlet sem kerüli el figyelmét és sikerül elérnie azt, hogy könyvének lapjairól nem idealizált herosz, nem is kiváló, de ugyanakkor sablonszerű tiszt lép elének, hanem egy nagyszerű képességekkel megáldott és ugyanakkor a legkülönfélébb, többnyire rokonszenves és kisebb mértékben kevésbé rokonszenves egyéni jellemvonásokkal felruházott ember. Ez a titka annak, hogy Bem életközelségbe kerül és a frázisok helyett tevékenysége közben ismertetett tábornok mély nyomot hagy az olvasó lelkében. A határozott és kemény bemutatkozás, a sereg ellátásának az adott viszonyokhoz való alkalmazása, fegyver-, ló- és az emberanyag bővítését célzó erőfeszítései, a fegyelmezettség gyors helyreállítása, a demoralizáló elemek eltávolítása, Erdély népeihez intézett szózata — amely egyelőre nem nagyon megy túl a kormány hivatalos nemzetiségi politikáján —, a kormánybiztosokkal történő összeütközései stb. kerek egészzé formálják előttünk Bem alakját. Kovács nem mentegeti a tábornok hibáit, köztük a legszámottevőbbet: a kormánybiztosi hatalom jogkörébe való beavatkozását sem, ugyanakkor e hibák okait nem egyoldalúan magyarázza, hanem az egyéniségből és az adott helyzetből fakadó indokokat egyaránt számba veszi.

Már a szervezési munka során kitűnik Bem célja: támadó hadjáratlal minél előbb kiűzni Erdélyből az ellenséget, még pedig ha lehetséges: az ottani nemzetiségeknek a reakció oldaláról való leválasztásával egybekötve. De az is mindjárt megmutatkozik, hogy Bem hosszútávon helyes célkitűzésének a saját részéről is volt egy nagy korlátja: nem volt agrárprogramja, amely pedig fenti tervének egyik leghathatósabb eszköze lehetett volna.

A szerző példamutatóan tárja fel az egymással szembenálló felek erőviszonyait és gondosan elemzi mindegyik előnyeit és fogyatékoságait. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert történetírásunk az utóbbi években nem egyszer egyoldalúan csupán annak a félnek a viszonyait tartotta szem előtt, amelyiknek szemszögéből az eseményeket nézte, a másik vizsgálatát pedig elhanyagolta. Kovács nem így jár el és éppen ezért tudja a történelmi valóságot érzékeltetni. Azt már csak szépséghibának lehet tekinteni, hogy nem mindig létszámkimutatásokkal, hanem egységsszámkimutatásokkal operál, és ez kicsit nehezíti a szemben álló erők gyors összehasonlítását.

A továbbiakban Kovács megint csak a gyakorlatban mutatja be

Bem elméletének helyességét: a támadó hadjárat célszerűségét. A Csucsá—Zsibó—Nagybánya vonalán készülődő forradalmi sereget 3 irányból is támadás éri. A magyarok helytállása meghozza gyümölcsét: az ellenség megtorpanását, sőt visszavetését. Bem ugyanis kihasználja a meglepetést, ellentámadásba lendül és ennek eredményeként korábbi ígéretéhez híven karácsony napján Kolozsvár birtokába jut, akciója pedig kis híján a visszavonuló Urban seregének elfogásával jár. Kár, hogy az alapos munkát végző szerző e nagyszerű alkalom elszalasztásáról, annak okairól, jóformán csak zárójelben tesz említést. Pedig Kiss Sándor ezredes késése rendkívül fontos tanulság a hadseregparancsnokok számára, a győzelem egyik alapvető feltétele mindig a különböző egységek ténykedéseinek egybehangolása, a határidők következetes betartása. De Bem így is tudta mit kell csinálnia: Urbanékat Beszterce elfoglalásával a határ felé, majd Bukovinába szorította, hogy így Erdély északi részét biztosítsa az alföldi síkság hátában. Terveinek sikerét nagyban elősegítette a felfegyverzett székelység, amelynek készenléte a Szebenben időző Puchnert visszatartotta attól, hogy Urbanék támogatására siessen.

Kovács Endre az ország egyéb területén végbemenő — a magyarok számára kedvezőtlen — fordulatok leírásával meggyőzően illusztrálja Erdély stratégiai fontosságának növekedését, azt, hogy Bem sikeres működése egyik döntő feltétele volt a harc folytatásának, mert egyebek mellett ez tette lehetővé, hogy a kormány a mindenfelől támadó ellenség elől Debrecenbe települjön át. Ugyanakkor nem mulasztja el felhívni a figyelmet a győzelem morális hatására, amely magyar részről a remények újjáéledését, a császáriak oldaláról pedig az orosz segély gondolatának felvetését eredményezte; ez utóbbit azonban az udvar külpolitikai okból egyelőre még időszerűtlennek találta. A szerző kiemeli, hogy Bem magatartását a nemzetségek irányában az első nagy győzelmek sem változtatják meg: kemény megtorlást helyez kilátásba a császári szekerlőkkel szemben, de a többiek irányában továbbra is jóindulattal jár el.

A következő lapokon Bem mint kitűnő stratégia mutatkozik be. Miután pár napot fáradt seregének felerősítésével tölt Besztercen — amelynek során Beöthy kormánybiztos jogos tiltakozása ellenére nem egyszer megsérti a közigazgatási szervek jogkörét —, Marosvásárhelyre vonul. Terve az, hogy összeköttetést teremtsen a császáriaktól szorongatott és egyezkedésre kényszerült székelységgel, amely Bem diadalainak és biztatásainak hírére ismét kaményen ragadja meg a puskát. Bem velük együtt akar Szeben felé Puchner megsemmisítésére indulni. Mielőtt azonban a tényleges összeköttetés létrejönne, a kétszeres túlerővel rendelkező Puchner Marosvásárhely felé siet, hogy a magyar haderőt még Bem előkészületei közben lephesse meg. A két sereg Gálfalvánál találkozik és a találkozásnak, amelyben Bem ismét tanujelét adta rettenthetlen bátorságának, az osztrákok vad futása és a szebeni út megnyílása lesz a vége. Puchner parancsot ad Szeben, a császáriak főhadiszállása

körül az osztrák erők koncentrálására. A szerző ízesen állítja elének az ellenség fejvesztettségét, mikor előadja a szebeni haditanácsnak, az udvar utólagos tiltakozásával ellentétes döntését a cári csapatok behívásáról.

A munka ezután olyan eseményeket ismertet, amelyek nem engednek kételkedni abban, hogy Bem úrrá tud lenni a vereségen, nagy tud lenni a visszavonulás óráiban is. A szebeni csatavesztésről van szó. Bem — nem tudni mi okból — arra számított, hogy Szebent üresen találja és nem használva ki minden elővigyázatossági lehetőséget, három irányból érkezett meg január 21-én Szeben falai alá. Csakhogy az ellenfél is Szebent tartotta Erdély birtoklása kulcsának, és a kitűnően megerősített városban túlerővel, felkészülten várta a tábornokot. Így azután hiába volt a magyar sereg többórás kemény helytállása. A jobbszárnyat alkotó Czetz alezredes késése — amelyek okát a szerző nem magyarázza meg — és a magyarok lőszerjeinek kiapadása miatt visszavonulót kell elrendelni. Bem ezt mintaszerűen hajtotta végre egészen Szelindekig: az ellenség szüntelen zavarásával gátolta az üldözést és ezzel időt nyert katonái rendbeszedésére. Igaz, hogy ezalatt a császáriaknak is alkalmuk nyílt újabb erők összevonására.

A szebeni kudarc után előállott helyzetet a tapasztalt hadvezér reálisan értékeli: gyenge erőivel nem szabad megismételni Szeben ostromát, de nem szabad elvonulnia sem, mert ezzel eddigi sikereit, sőt egész Erdély sorsát tenné kockára. Az egyetlen teendő tehát: megvárni az ellenség újabb kísérletét és a várt segély megérkezéséig attól tenni függővé a további hadmozdulatokat. Puchner a támadás mellett döntött és három irányból akarta átkarolni a szelindeki magyar állásokat. Csakhogy most osztrák részről ismétlődött meg az, ami a magyarok szebeni vállalkozását keresztülhúzta: az ellenségnek csupán balszárnya érkezett meg kellő időben és még mielőtt a többiek beavatkozhattak volna, Bemék máris visszavetették a támadást.

Kovács Endre megállapítja, hogy Szelindek fekvésénél fogva alkalmatlan hely volt a magyar sereg felállítására, mégis kicsit úgy érezzük, hogy az ennek ellenére bekövetkezett siker ezúttal vissza tartja őt a keményebb bírálatból. Ahelyett, hogy határozottan rámutatna, hogy a koncentrált osztrák támadás diadala esetén milyen végzetes következményeket idézhetett volna fel a terep helytelen megválasztása, megelégszik egy Kossuthtól vett és Bemet bizonyos fokig mentegető idézettel. Ugy látszik, hogy ezúttal Bem sem tanult az esetből, mert egy látszattámadással leplezve mozdulatait, elhagyta Szelindeket, de most meg a hasonlóan rosszfekvésű Vízaknán foglalt állást. Itt akarta bevárni a Déva irányából remélt segítséget, mielőtt Puchner és a most már ténylegesen is behívott és Szeben felé nyomuló oroszok — akikről Bem tudott ugyan, de kételkedett a hír valódiságában — harapófogóba szorítanák. Most, miután két zászlóaljat a dévai segély siettetésére küldött, a Gál Sándor

által szervezett székelyek is útban voltak, a Beöthy helyére kinevezett Csányi kormánybiztostól és Kossuthtól pedig újoncokat remélt, ismét Szeben ostromát vette tervbe. Csakhogy Puchner sem tudott nyugodni addig, míg Bemet Szebentől alig két órányira tudta. Február 4-én többszörös erőfölényben megtámadta Bem kicsiny seregét, amelyet a tábornok ekkorra már Vízakna előtt állított fel az eddiginél jobb, de most sem a legideálisabb terepen. A szerző lépésről lépésre győz meg bennünket arról, hogy ez a vízaknai csata egyszerre lett az erdélyi sereg legnagyobb veresége és a magyar vitézségnek máig is párját ritkító csodája. A vereségben egyaránt szerepet játszottak a szerencsétlen terepviszonyok és az a körülmény, hogy a császáriak megingása — vagy esetleg a magyarok előcsalását tudatosan kiprovokáló hátrálása — Bemet a viszonylag megerősített állások elhagyására bírta ami után a magyarok jelentős részének átkarolását eredményezte. Az alaposan leolvadt és 15 ágyút veszített sereg Szászsebesre menekült, majd az üldöző Puchnerrel való színlelt tárgyalásokat felhasználva Déva irányába ügyesen kiskiklott az ellenség kezéből. Ha Bem idő előtti lépése hozzá is járult a csata szerencsétlen kimeneteléhez, legnagyobb részt neki köszönhető, hogy a vereség nem vált tragédiává, hogy a sereg nem demoralizálódott és hogy a kortársak az eseményből elsősorban nem a csapást, hanem egy maroknyi magyar hősiességét és Bem hadvezéri nagyságát olvasták ki. Csak így válhatott a közvélemény előtt Vízakna nem a kétségbeesés, de az újabb remény és erőfeszítés forrásává és csak természetes, hogy ennek egyik legfőbb tényezője volt az a vezér, aki a visszavonulás alatt lefolyó százvárosi ütközetben megroncsolt kézzel, magas seblázzal is kengyelben irányította embereit egész az ütközet végéig.

Népszerűsége és személyébe vetett hit csak erősödött, mikor a várt segélyhadakkal egyesülve, mintegy 7 ezer katonájával február 9-én Piskinéél visszaadta az osztrákoknak a szebeni és vízaknai kölcsönt. A szerző a piski küzdelem leírásával Bemnek egy másik, már Iganienél megismert vonását mutatja be. Azt a minden elismerést kiérdemlő tábornokot kelti életre, aki egy egésznapos csatában lélekjelenlétével és határozottságával — meg persze katonáinak örök emlékü győzniakarásával — újra meg újra megfordítja a többízben válságosra fordult ütközet sorsát. Ha kell: bátorsággal, ha szükséges: visszavonulással, és ha a helyzet lehetőséget kínál fel: csellel, ravaszsággal kényszeríti az ellenséget elszámított lépésre és ha vérözönben is, de megtartja a piski hidat.

Bem terve továbbra is Szeben bevétele maradt, de előzőleg a székelyekkel akar egyesülni Medgyesen. Tudta azonban, hogy Puchner elállja a Szászsebesen át Medgyesre vivő utat és ezért ott, hátában a császáriakkal is megerősített Szebennel, nem észszerű felvenni a harcot. Így a havasokon keresztül menő rövidebb, de sokkal nehezebb utat választotta. Azzal, hogy Puchnert megelőzve, télvíz idején, óriási erő kifejtéssel végig is vitte elképzelését és megoldott olyan feladatot, amely egy

diadalmas csatával ért fel, bebizonyította, hogy igazi hadvezér még a lehetetlennek látszóval is sikerrel kísérletezhet, ha helyén van az esze és van mindenre elszánt akarata.

Szeben osrtomának terve azonban ismét fennakadt az ellenség újabb sakkhúzásán. Mire Gál Sándor székelyei elérték Medgyest, megjött a Bukovinába szorult Urban újabb betörésének híre is. Urban a határon hagyott magyar őrsereget szétszórta, illetőleg Besztercétől délre nyomta vissza. Ez az akció, amely egyszersmind az ottani románok újabb felkelésének veszélyét idézte fel, elvesztéssel fenyegette Bem mögöttes területeit is, a kormány háttországát is. Mivel Észak-Erdély megtartása továbbra is kulcskérdés maradt, Bem nem tétovázott. Egyrészt Gál Sándort újabb toborzásra küldte a Székelyföldre és a jelentkezőknek a románok hadászati ellensúlyozása céljából odaigérte azok északerdélyi határszéli földjeit. Ez a lépés Bem minden jószándéka ellenére is politikátlan volt és egyenesen annak a magyar-román megbékélésnek az akadályát jelentette, amelyet Bem is szeretett volna elérni. Másrészt február 23-án emberei egyrésszel ő maga indult Urban ellen és több apró csatározás után oly rövid idő alatt ismét Bukovinába kényszerítette, hogy négyezer főnyi őrség hátrahagyása után, mint aki jól végezte dolgát, március 1-én már ismét Medgyesen volt.

A császáriak, kihasználni akarva Bem távollétét, több oldalról érkező erősítéssel indultak meg a medgyesi magyar állások ellen. A harc már javában folyt, mikor Bem a színtérre érkezett és oroszlánrésze volt abban, hogy nem törődve saját halálveszedelmével, a védekezést támadásra változtatva a 8 órás csata első, március második napja magyar diadalt hozott. A másnap megújított harcban, — amelynek bekövetkezését Bem fel sem tételezte, — a friss erőkkel gyarapodó császáriaké lett a győzelem a lőszerhiánnyal küszködő magyarok felett, sőt a harc során Bemet is csak alig sikerült megmenteni a bekerítéstől, amelyre az osztrákok haditervüket alapozták.

A Segesvárra visszavonuló hadvezér sejtette, hogy a császáriak üldözésére fognak indulni és további mozdulatait ezen üldözés *mikéntjétől* tette függővé. Amikor aztán bizonyossá vált, hogy az osztrákok Segesvár bekerítésére törnek és titokban, nehéz hegyi terepen igyekeznek a magyarok hátába, Bem azonnal határozott. Kovács Endre izgalmasan számol be róla, hogy a kiváló lengyel a helyzet azonnali felismerésével hogyan hajtotta végre a történelem legszebb harci sakkhúzásainak egyikét; amíg a császáriak a győzelem biztos reményében nagy titokban óvakodtak Segesvár felé, Bem egy nem várt mozdulattal az üresen hagyott és jól járható főútvonalon Szeben irányába indult, és alig egy nappal később, hogy az osztrákok csodálkozva vonultak be a elhagyott Segesvárra, Bem hosszú és nehéz harcban már el is foglalta Szebent császári és cári védőtől, akik a váratlan fordulatra nem számítva, egy sor védintézkedést elmulasztottak. Szeben megvétele után a megcsúfolt vé-

döket a Vöröstoronyi szoroson kiverte az országból, a császári haderő másik része pedig a feketehalmi csata után Brassót feladva, a Tömösi szoroson hagyta el az országot, miután a cáriak az osztrákokat okolva a történekeért, a további harcot nem vállalták. Bem mesteri húzásának eredményeként tehát — eltekintve Dévától és Gyulafehérvártól — Erdélyben nem volt többé osztrák katona. Ugy látszott, hogy nemsokára lehetővé válik az erdélyi haderő csatlakozása a magyarországihoz, amelyet Kossuth — a koncentrált támadás híve — már rég óhajtott.

A szerző, mielőtt Bem további harci tevékenységét ismertetné, foglalkozik a visszaszerzett Erdélyben a magyar kormány, ill. megbízottja: Csányi által bevezetett rendszabályokkal. Eközben elemzi a százok amnesztijának kérdését, amellyel kapcsolatban Bem és Kossuth kormánya ellentétes álláspontot foglaltak el. Meggyőzően bizonyítja, hogy Kossuth nézetei, aki éles különbséget tett az amnesztia kérdésében románok és százok között, helyesebb volt, mint Bemé, aki az erdélyi társadalmi viszonyokban járatlanul, a százokat más nemzetiségekkel azonos elbánásban kívánta részesíteni, holott a szabadságharc nem ezt követelte meg. Ismerteti Bemnek azt a fáradozását, amellyel az elért sikereket felhasználva, diplomáciai úton akart a portánál és a nyugati államokban a magyar ügy és ezen keresztül a szabadság ügyének barátokat szerezni, de rámutat e fáradozás eredménytelenségének forrásaira is. Végül — mintegy lezárva az erdélyi eseményeket — találó vonásokkal jellemzi azt a szigorú, de ugyanakkor melegszívű, seregéről atyailag gondoskodó, ugyanakkor a fegyelmet megkívánó és parancsait kérlelhetetlenül végrehajtó, külsejére igénytelen, óriási munkabírású, bátor, forradalmi parancsnokot, akinek Bem erdélyi működése alatt bemutatkozott; csokorba köti a hős lengyel mindazon vonásait, amelyek nélkül a siker elképzelhetetlen lett volna. Rámutat arra is, hogy Bem győzelmes csatáiban mekkora szerepet juttatott a tüzérségnek és a szuronyrohamnak. Ugyanakkor Bem érdemeinek méltánylása mellett foglalkozik egy olyan hibájával is, amelyet semmiképp sem lehet egyedül a különleges erdélyi viszonyok számlájára írni. Ezt pedig Bem bizonyosfokú idegenkedése a nagyobb létszámú haderőtől. Pedig katonáinak aránylag kis száma hozta magával azt, hogy az ellenséget csak *kiűzni* volt képes, de nem *megsemmisíteni*, ez pedig azt jelentette, hogy a hadjárat sikere nem volt végleges, az eredmények ingatag alapokon nyugodtak.

Kossuth terve szerint Bemnek sürgősen ki kellett jönnie Erdélyből, hogy megtisztítsa a Bánátot és azután a magyar főerő támogatására siessen, de meg azért is, nehogy elhamarkodottan egy galíciai beütést hajtson végre. Bem távoli célként valóban forgatott a fejében ilyesmit, de az adott helyzetben ezt célszerűtlennek találta és ezért indokolatlan volt Kossuth aggodalma is. Kossuth tervének megküldése után kitűnt, hogy Bemnek nem volt annyira kenyere az engedelmesség, mint ahogy ő ezt katonáitól megkívánta. Bár elvben egyetértett a kormány álláspontjával,

annak végrehajtását mégis bizonyos feltételekhez kötötte (pl. pénzkapás, stb.). Mikor mégis elindult, Kossuthék határozott kikötése ellenére magával vitte a haderő nagy részét is, holott bármikor várható volt az újabb császári betörés a gyengén őrzött Erdélybe, a román ellenforradalom pedig máris érelyesen szervezkedett. Amint pedig Bem a Bánátba ért, ahol első feladatának a temesvári helyőrség és a Tisza felől előnyomuló hadtest összeköttetésének meggátolását tekintette és ily célú mozdulatai során elfoglalta Karánsebest és Lugost, ismét a közigazgatás hatáskörébe lépve, a lakosság kérésére, nem eléggé meggondoltan leszállította a só árát. Kossuth ezt már nem tudta szó nélkül tűrni, főleg miután a székelek között is, akiknek Bem szinte apraja-nagyját katonai szolgálatra kötelezte, elégedetlenség kezdte felütni a fejét. Kossuth kormánybiztosaival és rendeleteivel próbált rendet teremteni, Bemet pedig a közigazgatási ügyektől való tartózkodásra intette.

Bem most azt tartotta legfontosabbnak, hogy meggátolja a Lugosról elhúzódo császáriak, valamint az Orsován át újra betörő osztrákok bevonulását Temesvárra. Ebben, valamint Temesvár tervezett ostromában számított a Bácskát (Titel környéke kivételével) és a Bánság nyugati felét megtisztító Perczel, valamint Vécsey Aradot körülzáró hadtestére. Számításaiba azonban hiba csúszott. Igaz, hogy Perczelben, akinek seregétől eleinte idegenkedett, erőnyeiben és hibáiban egyaránt saját magához hasonló emberre talált, de Vécsey a hadügyminiszter kifejezett parancsa nélkül nem volt hajlandó engedelmeskedni Bemnek, aki őt önhatalmúlag hadteste egy részének átengedésére szólította fel. Így azután a lugosi osztrákok időt nyerve el is érték Temesvárt. A szerző több helyen is behatóan foglalkozik az ismeretes Bem—Vécsey afférral, rámutatva, hogy a vizály elindítója tulajdonképpen a kormány késedelmes intézkedése volt, amely Vécsey segítségét Bemnek már korábban kilátásba helyezte, csak éppen magát Vécseyt felejtette el erről értesíteni. Rámutat arra is, hogy Kossuth Vécsey mellett foglalt állást. Nagyon helyesen leszögezi, hogy Vécsey magatartása adott esetben nem vitte előbbre a szabadságharc ügyét. Egy pontban azonban mégsem értünk egyet vele. Kovács szerint ugyanis „formailag Vécseynek volt igaza”. Véleményünk szerint a kérdést nem szabad „formai” oldalra leszűkíteni. Vécsey indoklása — bármilyen meggondolásból fakadt is, — *elvileg* volt helyes, még akkor is, ha ez pillanatnyilag nem vágott össze a legideálisabb megoldással, hiszen elképzelhetetlen az, hogy a hadseregen belül ne érvényesüljön a központi irányítás és egymással teljesen egyenrangú jogkörrel felruházott hadtestparancsnokok egyike kellő felhatalmazás nélkül érvényes parancsokat osztogathasson a többieknek.

Bem terve tehát az idővesztés miatt illúzió maradt. Bár a Havasalföldről Fehértemplomig nyomuló osztrákokat kiszorította, Perczel pedig Nagybecskerekét is elfoglalta, a cári intervenció bejelentése új helyzet elé állította a kormányt is, Bemet is. Kossuth a nagy veszély küszöbén

talán mindenkinél előbbrelátóan mérte fel a körülményeket és a lehetőségeket és már május elején a dunántúli és Duna-menti koncentrációt sürgette az erők szétforgácsolása helyett. Perczelt is, Bemet is egyképpen arra utasította, hogy mintegy 10 ezer embert Temesvár és Arad zárolására, Szeged és Szabadka biztosítására hagyva, többi katonájukkal haladéktalanul keljenek át a Tiszán. És most megmutatkozott az, hogy milyen súlyos bajokat okozhat, ha egy-egy különben kiváló ember, hívják akár Perczelnek, akár Bemnek, megszokja, hogy a megengedettnél nagyobb hatáskört igényeljen magának. A parancsok egyik sem engedelmeskedett. Perczel személyes sértődöttségében többször is leköszönt, Bem pedig, akit Kossuth — ha megkésve is — gondolatban már fővezérnek szemelt ki, részben a kormány őt ért sorozatos figyelmeztetési (telepítés, székely-ügy, sóügy, szász amnesztia, a Vécsey-affér, stb.) valamint vélt sérelmei (pénzhiány, egymásnak ellentmondó intézkedések, beleszólás a hadidolgokba, stb.), főleg pedig a hadügyminiszteri székbe került Görgey részéről tapasztalt bizalmatlanság miatt kezdett elhidegülni Kossuthéktól, részben meg az erdélyi román felkelés új fellángolása (Abrudbánya stb.) és a havasalföldi készülődés hatására Erdélybe akart visszatérni és le kívánt mondani a bánásági sereg vezérletéről. Elhatározását Kossuth ismételt megkeresésére, Vukovics személyes rábeszélésére sem volt hajlandó módosítani, arra hivatkozva, hogy seregére a várható havasalföldi betörés miatt feltétlenül Erdélyben van szükség. Igaz, hogy Erdélyben mind a seregek fegyelme, mind a katonai vezetés, mind pedig a nemzetiségi viszályok tekintetében — nem kis részben a magyar hatóságok hibájából — Bem távozása óta, alaposan megromlott a helyzet, a havasalföldi osztrák betörésre vonatkozó nézet azonban nem volt kellőleg megalapozott. Bem komolyan kifogásolható ballépést követett el, amikor gyakorlatilag semmibe vette Kossuth koncentrációs terveit és június 2-án visszatért Erdélybe. A szerző élesen rávilágít, hogy igenis hibát követett el, noha nemcsak személyes, sokszor felnagyított sérelmei készítették erre a lépésre, hanem a mindjobban jobbra tolódó kormány kapkodásai, határozatlan magatartása is, valamint annak az összezilált Erdélynek az állapota is, ahol még nem fejezte be a pacifikációt és amelyet a szabadság ügyén aggódva, a nyári orosz intervencióra kívánt felkészíteni. Ezt a hibát nem ellensúlyozhatták Bem azon dicséretes intézkedései sem, amelyeket Boliacón és Balcescun keresztül közelebb hozta a román-magyar megbékélés valóraváltását és amelyekkel a szerbek között is hasonló célra törekedett. Örömmel kell üdvözölni a szerzőnek azt az új, történetírásunk egyik meggyökeresedett nézetével ellentétes állásfoglalását, mely szerint nemcsak egy demokratikus kormány biztosíthatna volna Bem sikeres működését, hanem fordítva: Bemnek, mint fővezérnek győzelmes harcai az áruló jobboldal visszaszorítását is elősegíthették volna.

Az Erdélybe visszatérő Bem — akinek a kormány, félve a déli be-

töréstől, nem engedélyezte, hogy csapatait is magával vigye, — első gondjának a nagyon is megcsappant erdélyi haderő kiegészítését és felszerelését, valamint az újból elmérgesedett nemzetiségi kérdés rendezését tartotta. Utóbbi azonban most sem parasztprogrammal és a román értelmiségiek megnyerésével kívánta elérni, hanem olyan rendszabályok behozatalával, amelyek megint a közigazgatási vezetők hatáskörének átlépésével jártak, — akiket Bem nem egyszer jogosan tett meg a helyzet elfajulásának okaivá —, ez pedig megint az egyetértés felbomlását eredményezte a katonai és polgári hatalom között. Kossuth — legalább is saját részéről — a június 18-i váradi találkozón tisztázta ezeket a nézeteltéréseket. A megbeszélésen egyúttal abban is megállapodott Bemmel, hogy a román felkelés leverése után Bem a Bánátot fogja megtisztítani, utána pedig sor kerülhet a fővezérség átvételére, amelynek vállalását Bem minden katonai erő feletti teljhatalom megkapásához kötötte. A fővezérség kérdése ismét teljes süllyal merült fel azért is, mert Görgey Duna-balparti támadó tervének elhibázottsága már a kivitelezés első napjaiban kezdett megmutatkozni és Kossuth már határozottan foglalkozott azzal a gondolattal, hogy a koncentrációt a Maros mentén kell végrehajtani. Mindezt olyan szemléletesen és meggyőzően mutatja be a szerző, hogy hozzátenni való nem is igen akad. Esetleg az említhető meg, hogy Kovács Hendrik nézetétől eltérően Kossuth a fővezérség betöltésénél igen is számbavette a szerencsétlenül járt Damjanichot is. Az Országos Levéltár iratanyagának több darabja tanuskodik róla, hogy Damjanichot májusban és júniusban is megkísérelte megnyerni a fővezéri posztra.

Kitűnő a munkának az a része is, amelyben Kovács Endre azt fejtegeti, hogy a váradi találkozó mégsem hozta meg a várt eredményt, mert egyrészt a Bem elé szabott feladatok már időben is irreálisak voltak, másrészt mire Bem, aki hamis hírek alapján Orsovánál várta a császáriak betörését, visszatért Erdélybe, az egyesített cári és osztrák csapatok 13 ezer emberrel Borgónál, 28 ezer katonával a Tömösi és Törösvári szoroson át már Erdély földjére törtek. Bem, akinek a kezéből ezzel kiesett a kezdeményezés, mindössze 19 ezer embert állíthatott ellenük, mert haderejének többi részét Gyulafehérvár körülzárolására kellett tartania. Mivel mindkét haderőt egyenlő nagyságúnak vélte, nem a Brassót és Háromszéket elfoglaló Lüders-féle sereg, hanem a magyarokat Besztercén túl visszavető Grotenhjelmmel indult. Egy eldöntetlen és egy vesztett csata után, amelyeknél egyik fél sem volt tisztában a másik erejével, Bem rájött, hogy segélycsapatok nélkül, a tömeges szökések miatt megfogyatkozott sereggel nem tanácsos a támadás, de mivel Grotenhjelmmel nem üldözte, arra is rájött, hogy ellenfelének feladata egyelőre csak a szorosok védelme egy esetleges bukovinai betörés ellen, éppen ezért a magyaroknak a segély megérkezése után haladéktalanul támadni kell.

A szerző szervesen illeszti bele az erdélyi dolgok menetébe az ország más tájain lezajló nevezetes eseményeket. Görgey Duna-jobbparti kon-

centrációs terve az osztrákok győri diadala után szétfoszlott és az ő komáromi koncentrációs elképzeléseivel szemben a haditanács először az északról, Miskolc felől előretörő oroszok visszaszorítása, majd végleg a déli koncentráció mellett döntött. Az erők egyesítése lelelkesebb hívének Kossuth bizonyult, viszonylag ő tudta legtisztábban átlátni a helyzetet és szinte napról-napra e terv, a haza megmentésének egyetlen lehetséges hadműveleti terve elfogadására unszolta Bemet is, akit majd mindennap Erdély elhagyására és a fővezérség elvállalására sürgetett. Bem azonban érdekes — és helytelen — módon továbbra is a komáromi koncentrációt tekintette a legjobb megoldásnak, ennek ellenére ő maga az oroszok kiszorítása előtt nem mutatkozott hajlandónak Erdély elhagyására. Terve az volt, hogy seregét megszaportíva, Brassónál rohanja meg Lüderset, akit a Gál Sándor szervezte hős székelység — ha vesztett csaták árán is — nagyban zavart célkitűzésének: Szeben elfoglalásának gyors végrehajtásában, utána pedig betörve Havaselvére, felkelésre bírja annak lakóit. Ezért Kossuth újabb felszólítása után sem állt kötélnek. Terve kivitelezését azonban hátráltatta Grotenhjeml támadása, amelynek kivédése során Bem a háromszoros túlerővel vívott besztercei csatában ismét megmutatta, hogy az igazi hadvezér vereség esetén sem veszi el fejét és lélekjelenlétével ki tud siklani a bekerítés elől. Most, hogy az üldözés elmaradása végleg meggyőzte arról, hogy Grotenhjeml feladata csakugyan a szorosok őrzése, Bem a Székelyföldre vonult, hogy onnét Moldvába törjön és a törököt a magyarok oldalára állítsa. A román forradalmi politikusok, akik Kossuthékkal ezidőtájt állapotok meg a román-magyar megbékélés pontjaiban, Bem ezen vállalkozásához indokolatlanul vérmes reményeket fűztek.

Majdnem azzal egyidőben, hogy Bem a Székelyföldre ért, Szeben magyar helyőrsége is elvonult, a nagy erőekkel felvonuló cáriak elől és ezzel az ellenség utánpótlása a Vöröstoronyi szoroson át is biztosítható lett.

A szerző meggyőzően fejtegeti, hogy Bem moldvai betörésének egyetlen pozitív eredménye lehetett: zavart támaszthatott a cári vezérkarban és ezzel késleltethette Lüdersék előnyomulását a Maros mentén az Alföld felé. Arra, hogy Moldva forradalmasítása valóra váljék, a lakosság magyar-szimpátiája ellenére is időre lett volna szükség. Ennek viszont részben a törökök jóindulata volt a feltétele, részben pedig az, hogy Gál Sándor székelyei lekössék a Brassó körüli cári erőket és lehetlenné tegyék azok összeköttetéseit az Olt völgyén át a Borgót őrző Grotenhjemlrel. De mindkét feltétel hiányzott és így Bemnek, aki hátának biztosítása után az Ojtozi szoroson át csakugyan Moldvába nyomult, gyorsan vissza kellett térnie, mert Gál Sepsiszentgyörgynél vesztett csatát, a besztercei magyar hadosztályt pedig Marosvásárhelyig szorította vissza az ellenség.

Bem most egyidejűleg akart sereget indítani Beszterce és Szeben visszavételére, de ebben meggátolta őt az a hír, hogy Lüders eredeti ter-

vétől, Gyulafehérvár ostromától elállva, a Székelyföld ellen indul. Lüders három irányból akarta Bemet Segesvár környékén harapófogóba venni, Grotenhjelmet pedig Marosvásárhely elfoglalására utasította, hogy ezzel a negyedik, északi oldalról is bezárja a gyűrűt a magyarok körül. A szerző, amikor mindezt rendkívül megkapóan elmondja, csak lényegében ismeri el a korábbi történészek azon állítását, hogy Bem Lüders készülleteinek ismeretében sem tett meg mindent erőinek koncentrálására, és Bem eljárását azzal igyekszik szépíteni, hogy kombinált hadműveleti terve csak az odarendelt segédc csapatok késése miatt bukott meg. Arra, hogy Bem amúgyis kis létszámú seregétől miért küldött Gál Sándorhoz egy teljes zászlóaljat, mikor ez a maradék csapatok fizikai és erkölcsi gyengüléséhez vezetett, Kovács sem talál magyarázatot.

A kitűnő munka szerzője bizonyára nem veszi rossz néven, hogy a segesvári vereség értékelésében vele ellentétes nézetet vagyunk. Kovács ezt a csatavesztést sem tekinti súlyosabbnak a többinél. Tagadhatatlan az, hogy Bem Segesvárnál éppen koncentrációs tervének fogyatékosága következtében került szembe többszörös orosz túlerővel anélkül, hogy egyik félnek a másikról akár csak megközelítőleg is helyes képe lett volna. A vereséget a szerző a számbeli aránytalanságon túl elsősorban a lovasság gyengesége és a körülmények kedvezőtlen összejátszásának számlájára írja. Azt pedig egyenesen szerencsének tartja, hogy Bem itt nem dobott nagyobb erőket harcba. Szerinte — legalábbis a megfogalmazásból ez tűnik ki — Bem elhibázott haditerve szerepet játszott ugyan a csatavesztésben, ugyanakkor ennek köszönhető az is, hogy nem az egész erdélyi haderő veszett oda, és Bem az érintetlen egységek birtokában kezébe ragadhatta az események irányítását.

Igaz, hogy párját ritkítja az a gyors cselekvőképesség és kezdeményező készség, amelyet Bem, akit a csata után eszméletlenül szedtek fel, azonnal magára találva felmutatott és megismételve téli sakkhúzását, Lüders legnagyobb meglepetésére az ellenség által hagyott résen villámgyorsan Szeben megvételére indult. Csak hogy ez a mozdulat nézetünk szerint semmiképpen sem jelentett fölényt az események irányítása terén, még akkor sem, ha csodálatos kezdeményezés volt is. Lényegében arról volt szó, hogy Bem menekülni *kényszerült* az ellenség gyűrűjéből, bár igaz, hogy ezt a legszebb bravúrral hajtotta végre. Az állítólagos kezdeményezés kényszerű jellegét mi sem igazolja jobban, mint az a tény, hogy Bem, aki a moldvai diverzióval többek közt éppen az ország belséjébe vivő útról akarta Lüderset eltéríteni, most ezzel a — bármennyire is ragyogó — taktikai lépéssel maga vezette a cáriakat ugyanebbe az irányba, hiszen nem volt oka kételkedni abban, hogy Lüders követni fogja, amint ez valóban be is következett. Másrészt ez a merész fordulat nem is volt kellően megalapozva. Bem megtanulta Segesvárnál, hogy kis erővel nem boldogul és most már, az egy Gál kivételével magához rendelt minden erőt, még Kazinczy máramarosi hadtestét is. Azt is tapasztal-

hatta, hogy az *ilyen* jellegű koncentráció, mikor rövid idő alatt messziről kell a csapatokat összehozni, nagyon is kockázatos, ezért a várt erők elmaradásával is számolni kell, mert ennek figyelmen kívül hagyása az egész eredeti elképzelést felboríthatja. Hogy Bem ennek ellenére ezt az utat választotta, az a másik döntő érv „kezdemenyezésének” kényszerűsége mellett. Ennek következtében Szeben bevételének, amelyet Bem a várt segítség megérkezése nélkül is végrehajtott, nem is lehetett, amint nem is lett, messzibb hatása, hiszen már másnap, augusztus 6-án megjelent Lüders és oly csapást mért a magyarokra, hogy Bem seregének romjait is csak üggyef-bajjal tudta Szebenből kimenteni. Bem célja — gondoljunk csak Kossuthhoz írt leveleire! — az Erdélyben álló ellenség teljes szétverése volt. Ezt azonban csak a főerőre mért csapással lehetett volna keresztülvinni, ezt a főerőt pedig Lüders táborra jelentette. Lüders szétverése viszont csak a magyar haderő koncentrálása esetén biztathatott sikerrel, a koncentrálást pedig, — mérlegelve az egyes egységek egymástól való távolságát — viszonylag Segesvár környékén lehetett volna a legkönnyebben megoldani, minden más földrajzi pont ennél illuzórikusabbnak mutatkozott. Az itt szenvedett vereség és az elvonulás tehát a koncentrációs tervét véglegesen kátyuba fullasztotta és utána Bem — amint az események ezt igazolják — csupán az ellenség terveinek különféle sakkhúzások útján történő zavarásával manőverezhetett. Igaz, hogy ezt, az adott helyzetet figyelembevéve, vitathatatlanul kitűnően oldotta meg. De ez nem változtat azon, hogy a régebbi történetírók járnak közelebb az igazsághoz, mikor Segesvárt az erdélyi hadjárat tragikus décabléjának tekintik.

A szebeni vereség után Bemnek Erdélyt oda kellett hagynia, mert az ellenség többirányú szakadatlan előnyomulásának kényszerítő súlya alatt Kossuth már nem kérte, hanem követelte tőle a fővezérség átvételét és a Bánságba szólította őt. Mire Bem Temesvár alá ért, Dembinski, majd Vécsey ballépései miatt kitolódott az aradi koncentráció időpontja. Bem nem is sejtve, hogy mekkora császári erőkkel áll szemben, Temesvár alatt többek tanácsa ellenére csatát kezdett, de korántsem azért, hogy döntést erőszakoljon ki, hanem abból a célból, hogy az ellenfelet csatározásokkal lekötve, katonáinak zömével átvághasson Arad felé. De mivel a császáriak minden erejüket harcba dobták, a csata Bem szerencsétlensége és egyéb balkörülmények közbejötté miatt elveszett. A kormány ennek hatására ruházta fel Görgeyt teljhatalommal, a sebesült Bem pedig katonáival Lugos felé vonult vissza. Megható az a lelki nagyság, amelyet a szerző előadása szerint Bem e döntő vereséget követő napokban tanúsít: azon néhányak egyike most is, akik nem tartják az ügyet elveszítettnek és a további harcra akarnak felkészülni. Ezen az elhatározásán Görgey fegyverletételének híre sem változtat: a harcok színterét most újra Erdélybe kívánja áttenni. Végül csak a kényszerítő körülmények hatására látja be, hogy a magyar és más népek szabadság-

harcára, amelyre egész életét tette fel, a viszonyok változása miatt most már Magyarország határain kívül kell keresni az eszközöket. Így hagyja el augusztus 23-án dicsőségének színhelyét, hogy oda soha többé ne térjen vissza.

A munka befejező részében megelevenednek az emigráció napjai. Kovács Endre minden sematizmustól mentesen és fordulatosan mutatja be azt a szerepet, amelyet Törökország Világos után a levert szabadságharcosok számára játszott. Ausztria és Oroszország fokozódó nyomást gyakorolnak a portára az emigránsok kiszolgáltatása érdekében, mert Kossuthékban és Bemékben az új forradalom, az új veszély magját látják közvetlenül birodalmuk határainál. Törökország viszont — nem éppen idilli barátságban lévén Oroszországgal — egy esetleges török—oros vizzály bekövetkezésével kiváló parancsnokokat vél találni az emigráció tapasztalt hadvezéreiben. A mérgesedni látszó ellentétek közepette Törökország állásfoglalását végső soron a mögötte álló Anglia és kisebb mértékben Franciaország határozták meg: ezek a hatalmak, aggódva Oroszország befolyásának növekedése miatt, Törökországot nem-engedésre ösztönözték, de úgy, hogy ez háborús konfliktushoz mégse vezessen. Erre a porta azt a megoldást tartotta a legmegfelelőbbnek, ha az emigránsok áttérnek az izlámra és így török alattvalók lesznek. Ezzel Oroszország is elveszti jogigényét rájuk és Törökország is megszerzi őket.

Ez a határozat az emigránsok egy részénél heves visszautasításra talált, másik részük azonban helyeselte. Habozás nélkül az utóbbiak közé állt Bem is, aki abban reménykedett, hogy a renegálás kiváltja az orosz—török konfliktust és ezzel máris lehetőség nyílik a kelet európai népek szabadságharcának megindítására.

Igy lett Bem altábornagyból Murad pasa. Csakhogy a török kormány is, az áttérők is el elszámították magukat: orosz—osztrák részről erősödött a nyomás, ugyanakkor az angolok befolyására — akiknek érdekeitől messze állott egy újabb kelet európai forradalom, — a nézeteltérések nem vezettek nyílt harcra, hanem azzal végződtek, hogy a törökök az emigrációt az ország belsejébe telepítették.

Kovács Endre ismerteti a menekültek sumlai útját, azt a diplomáciai vihart, amely Bem és társainak áttérése és előtérbe tolása miatt kerekedett, Bem és Kossuth elhidegülésének folyamatát, az emigráció helyeslését az olyan jellegű távolra szállítás mellett, mely az emigránsok együttmaradását lehetővé teszi, majd ismerteti a menekültek reményének lassú kihűnyását, a magyarok internálását Kiutahiába, a lengyelekét Aleppóba és Brusszába.

Alaposan csalódott Bem is, aki úgy vélte, hogy Aleppóból hamarosan Sztambulba, a török tűzéréség élére hívják meg, mert új helyén egy ideig szinte fogolynak kijáró bánásmódban részesítették. Reményeit azonban most sem adta fel teljesen. Mindig felvillanyozódott, ha biztató hírek értek hozzá; ő maga is mindent megmozgatott egy oroszellenes agresszió

érdekében és aleppói kényszertartózkodása helyett szeretett volna aktivitásba lépni. Foglalkozott az arabok felfegyverzésének lehetőségével, technikai tanulmányokba mélyedt, majd a környék gazdag salétromtelepeiből puskaport kezdett gyártani. Még egyszer és utóljára megmutatta a világ előtt parancsnoki képességét és rettenthetetlen bátorságát, mikor Aleppó lakóit megmentette a környék felkelt törzseinek bosszújától, majd 1850 december 9-én ellenségei fellélekzésére és a szabadság barátainak megdöbbenésére kihúnyt az az élet, amelyet az elnyomott népekért folytatott harc száz fergeteges csatája sem tudott összeroppantani. Testén erőt vett az idő, de szelleme most is szabadságszeretetre hevíti azt a két népet, amelynek közös hőse volt: a lengyelt és a magyart.

A monográfia záróakkordjainál szinte sajnáljuk, hogy a könyv végre értünk, pedig — és ezt meg kell mondanunk — a munkát több helyen is kissé terjedelmesnek éreztük. A monográfia részletességének gyökerei a szerző dicséretes jószándékából fakadnak. Kovács Endre semmit sem akar magyarázatlanul hagyni és azért történik meg, hogy nem egyszer ugyanarról a tárgyról többhelyen is beszél. A Bem-kultuszról és romantikáról például a bevezetésben, az első és utolsó fejezetben is sok szó esik. A monográfia azon kevesek egyike az eddig megjelent marxista feldolgozások közül, amelyek a polgári történetírás részletes, sematizmustól mentes bírálatait és elemzését adják. Kovács Endre a különböző irányzatokat nem húzza egyazon kaptafára, sőt az egyes irányzatokon belül az egyes műveknek is különböző, értéküknek megfelelő mértékkel mér. Az azonban már nem szükséges, ami a munka több helyén is szembe-tűnik, hogy t. i. a legjelentéktelenebb kérdésekben is vitába száll a régi megállapításokkal, pontosabban: elejtett félmondatokkal, mert ez az eljárás néha zsúfolttá teszi a szöveget. Kovács szinte minden eseménynél sikeresen alkalmazza azt az elvet, amelynek szem előtt tartása nélkül jó monográfia el sem képzelhető: az eseményeknek összefüggésükben való bemutatását, a helyi kérdések és más, látszólag kívülről álló problémák összefüggésének rajzát. Nem egyszer azonban itt is többet mond el annál, mint amennyi a megértéshez szükséges lenne. Jellemző példája ennek Perczel délvidéki harcainak részletekben előadása, pedig ennek elhagyása nem ment volna az érthetőség rovására. Végül még egy tényező csábítja Kovácsot a szöveg megnövelésére: a precizitás tisztelete, amely egyik-másik helyen már majdnem aprólékosságra vezet. Ezzel magyarázható Kovács Endrének az a gyakorlata is, hogy egyes iratokat egy-egy bennük érintett kérdéssel kapcsolatban egész terjedelmükben idéz, vagy legalább is ismertet és ez a módszer megint alkalmas a szöveg megterhelésére.

Mindezek azonban említést se nagyon érdemelnek, ahhoz az élvezet-hez képest, amelyet a munka az olvasónak nyújt. A mondanivaló esetleges terjedelmességét szinte feledtetni nemcsak a tárgy érdekessége, de a szerző előadásmódja, stílusa is. Kovács Endre munkája szép példája an-

nak, hogy a tudományos hozzáállás egyáltalán nem teszi lehetetlenné egy könyv népszerű jellegét. A szerző ugyanis azt az ellenőrizhető gazdag forrásanyagot, amelyet feldolgozott — esetleg Tóth Ágostonnak az Akadémia kéziratárában lévő emlékeiratait lehetett volna még felhasználni — sohasem elvontan kezeli, hanem szakítva azzal, a magát gyakran marxista terminológiának álcázott tolvajnyelvvél, amely bizony történetírásunkban is komoly tért hódított, és nem egyszer az érthetőséget fenyegeti, a történész és az olvasó közti távolságot pedig mélyítheti, a tudományosság követelményéhez szigorúan ragaszkodva, fordulatosan, anyanyelvünk gazdagságának minél tökéletesebb kihasználásával, közérthetően igyekszik kerek monográfiává formálni. Hogy ez a törekvés valóban sikerrel jár, az a szerző érdeme. Bem apó alakját annyira elhíhetően és mégis megkapóan tudja megrajzolni, — bár közvetlen munkatársainak portréja egy-két esetben szürkébb, mint a valóságban volt — hogy a monográfia nem egy részletének olvasásakor a történelmi regény mély érzéseket kiváltó levegője csapja meg az olvasót.

A történelmi kritikákban szinte sztereotíp fordulattá vált már az ismertetések olyan befejezése, hogy ez vagy az a munka hibái ellenére is nyeresége történetírásunknak és haszonnal forgatható. Kovács könyvéről nem ezt kell mondanunk, mert ennél jóval többet érdemel. A monográfia hosszú évek fáradságos munkájának olyan gyümölcse, amelyre történetírásunk különösebb fenntartás nélkül büszke lehet és kell is, hogy büszke legyen. Nemcsak ajánlatos, de szükséges is, hogy ez a hitelesen rekonstruált Bem József-életrajz Néphadseregünk katonáihoz, egyetemeink hallgatóihoz, a magyar-lengyel barátság őszinte híveihez, egész dolgozó népünk minél szélesebb rétegeihez mielőbb eljusson.

Varga János

РЕЗЮМЕ

ПРОШЛОЕ ВЕНГЕРСКОГО ЗНАМЕНИ И НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦВЕТОВ

Куморовиц *Л. Бернат*

Монография путем по возможности исчерпывающего использования имеющихся источников геральдики и соответствующей исторической литературы, имеет целью дать стройную картину образования национальных цветов и их применения. Краткое содержание монографии следующее:

По Кезаи венгры до эпохи князя Геца воевали под знаменем с изображением „турула“*). На основании этой традиции иллюминатор „Иллюстрированной хроники“ дает в руки Аттілы знамя с изображением черного „турула“ на красном полотнище, а христианским венгерским королям — знамя с двойным крестом и красно белыми полосами (значит, с гербом). Однако подобные изображения относят геральдику XIV века в ту эпоху, когда герб еще не был известен. Все-же, учитывая римскую, византийскую и германо-французскую аналогии, данные хроник и развитие нашей боевой системы применительно к соседям, можно притти к заключению, что венгерские князья, полководцы и короли с самого начала знали и применяли национальное боевое знамя, которое называлось по-венгерски „засло“, по-латински — „вексиллум“, а с начала XIV века — „бандериум“. Знамя VII—VIII веков, принадлежавшее главе княжества Сент-миклош, баньерского типа без эмблемы, одноцветное и его верхний левый угол оканчивается в виде ленты. По нашим восточным традициям такое знамя употребляли и венгерские завоеватели, с той разницей, что на древке сверху был прикреплен „турул“. Эмблемой короля Иштвана I был крест. Значит, его знамя, если оно изготовлялось по образцу знамени Отто III представляем себе к р а с н о г о цвета, с крестом на верхнем конце древка. Учитывая устойчивость традиции и судя по красно-белым цветам XIII века, первоначальный цвет старого венгерского королевского флага можно считать также красным. Серебряный (белый) крест при короле Бела III превратился в двойной и принял форму герба. Поэтому можно с правом предположить, что герб на его флаге получил место еще в конце XII века, так как эмблема раньше появляется на флаге, чем на гербовом щите, и именно в это время и орел германского императора с верхушки древка был перенесен на полотнище флага. Однако нововведение Бела III можно приписать и связям с Францией или Византией. При Имре герб с крестом уступил место подрезистому гербовому щиту, и с тех пор оба герба до династии Анжу попеременно встречаются в геральдике венгерских королей.

*) Легендарная венгерская птица, похожая на орла.

Так могло случиться и с флагом, ибо герб является придатком флага. Андраш II или, может быть, еще Имре, в соответствии с гербами употребляли флаг с красными и белыми полосами, а их потомки до Андраш III включительно — флаг с двойным серебряным крестом на красном полотнище, примерно так, как они изображены иллюминатором „Иллюстрированной хроники“ и как видно на печати штирийского герцога Иштвана.

Короли из династии Анжу для выражения родства с венграми носили на своих флагах цвета Арпадов, сначала отдельно, а позднее объединенными в ряде вариантов. На флагах происходивших из различных династий венгерских королей, по примеру Анжу, собственные цвета перемешивались с венгерскими цветами. В XIV и XV веках подрезистый герб — и на королевском флаге — вытесняет двойной крест, и с того времени с изображением на флаге двойного креста уже больше не встречаемся. В XVI веке венгерский флаг отличается от прежних и тем, что его полотнище становится больше, превращается в одноцветное, (но каждый флаг имел свой отдельный цвет), левый край вместо ленты оканчивается клином в сторону древка (в форме ласточкиного хвоста), а герб и прочие рисунки являются лишь украшением, в то время как в XIII, XIV и, пожалуй, в XV веках флаг по существу имел гербовую структуру. Но флаг старой формы, как исключение, изредко встречается и в XVI, XVII и XVIII веках.

В середине XVI столетия к цветам времен Арпадов присоединяется и зеленый цвет трех холмов государственного герба, но за первые два века господства Габсбургов венгерский королевский флаг онемечивается: становится разноцветным, венгерский герб смешивается на нем с чужими гербами и лишь на флагах областей, отдельных феодалов и Ракоци Ференца II встречаемся в этот период с чисто венгерскими цветами и гербами. Уже в это время появляется полковое или штабное знамя. На белом полотнище герб, возле которого изображена Мадонна. Государственный флаг, употребляемый при коронациях со времени Фердинанда I, сохранил цвета венгерского герба, стимулируя к употреблению его трех цветов на других предметах, например, на коврах, украшениях из перьев и прочих. С начала XVIII века флаги обрамляются языками пламени красно-бело-зеленого цветов. Из них штабные знамена сохранились до начала XIX века, своими белыми полотнищами с Мадонной и красно-зелеными языками пламени производя впечатление „венгерских“, так как в XVII и XVIII веках они были уже официально признаны венгерскими цветами и Веной. После образования австрийской империи в Вене начинается постепенный переход на употребление черно-желтого цветов, так что в 1848 г. у нас уже по образцу штабного знамени, содержащего подлинно венгерские цвета, создаются знамена для милиции, а потом и для армии. Но в равных масштабах, на флаге и других вещах наши цвета, после некоторых попыток в начале XIX века, с появлением и под влиянием французского триколора окончательно объединяются лишь в 1848 году.

КРЕСТЬЯНСТВО И ВЫСШЕЕ ДВОРЯНСТВО В ВЕНГЕРСКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ БОРЬБЕ XVI ВЕКА

Киш Иштван

Созданная в XV столетии при Гуняди современная наемная армия погибла вместе с крушением централизованной королевской власти. Вместо нее появились характерные для феодальной раздробленности частные армии, так называемые дворянские бандерии. Эта организационно устарелая, феодально разрозненная армия в 1526 году, под Мохачем потерпела крах в сражении с захватническими, находящимися в периоде расцвета турецкими полчищами.

После катастрофы под Мохачем и последующим за ней переходом Буды в руки турок (1541 г.) расколотая на три части страна превратилась в театр военных действий и плацдарм между габсбургской Венгрией, оккупированной турками территорией и трансильванским княжеством. Весь XVI век знаменует ожесточенная борьба против турок, приходится отстаивать в крупных походах и в опустошительных пограничных вспышках отражать захватнические попытки врага. Решающей общественно-экономической базой отечественной войны является венгерское крестьянство. В первую очередь оно страдает от турецкого засилья, на его плечи падает бремя войны, да и кровь проливает также крепостное крестьянство. Турки разбойничьими набегами порабощали пограничные венгерские области, заставляя их платить налоги, совершали массовое уничтожение орудий производства, угоняли крепостных в рабство. Например, число налогоплательщиков дворов семи областей Тисского района за период с 1523 г. по 1552 г. с 19 тыс. понизилось до 2 тыс. Число подлежащих обложению налогом крепостных хозяйств за четверть столетия сократилось на 85 %. Таково же положение во всей зоне турецкого ига. Эта пограничная полоса — порабощенная зона, где непосредственно ощущалось влияние турецкого опустошения, была очень широкой, составляла почти половину оставшейся государственной территории Венгрии и Трансильвании. Кроме постоянных турецких нашествий и контрибуций, находящихся под турецким игом крепостных в XVI столетии обременяли и возрастающие налоги в пользу помещиков и государства. Особенно тяжким, новым бременем являлось для крестьянства введение и применение монополии помещиков на продажу вина.

В XVI столетии массы крепостных и дворян бежали от турок на Север. Бездомной стала своеобразная прослойка солдат-настухов, т. н. „хайду“, организовавшаяся из крестьян Затисского края. Большинство из них стали наемными солдатами, поселившимися на местах лишь в XVII веке. Их выступления характеризуются жгучей ненавистью к туркам. Многие из потерявших свои имения дворян также нанимались на службу в погра-

ничных королевских крепостях, но у них ненависть к врагу сочеталась с классовой гордостью, беспощадностью и презрением к крестьянству. Этим объясняется, что часть войск пограничных крепостей во главе с офицерами-дворянами притесняет и грабит население окрестных деревень. Это, разумеется, не уменьшает доблести войск пограничных крепостей, которые в конце концов обуздали экспансию турок, но освещает спесь дворянского офицерства и брезгливость к народу. Немало способствовало таким эксцессам и плохое снабжение габсбургским командованием венгерских гарнизонов, несистематичная выплата жалованья и прочее.

Материальное бремя в связи с системой пограничных крепостей, которые короли Габсбургской династии были вынуждены создать под турецким натиском, в форме повышенных государственных налогов опять-таки возлагалось на крестьянство. В то же время богатейшие феодальные бароны уклонялись от тягот отечественной войны. Они вступали в бой лишь для личной наживы или для обороны своих владений. С ними встречаемся, как с капитанами пограничных крепостей, набиравшими на королевские деньги наемные войска, но лишь в редких случаях жертвовавших из своего состояния на благо родины. Значительная же их часть превратилась в агентов, шпионов опустошавшего страну врага, а многие даже открыто стали ренегатами.

Решающей базой, ресурсом борьбы с турками являлось крестьянство; угнетенные, страдавшие от непосильных тягот налогов крепостные крестьяне и добровольные жертвами поддерживали борьбу пограничных крепостей. Они сверх своих обязанностей, например, дают продовольствие крепости Дюла, не страшась террора угнетателей, оказывают помощь гусарам пограничных крепостей, ворвавшимся на турецкую территорию и пр. Население целых областей самоотвержено бесплатно работало над созданием крепостей. Тысячи крепостных по месяцам даром строили большие пограничные крепости. Кроме того проливали и кровь. Как мы видели, в рядах „хайду“ сражались главным образом ставшие бездомными крестьяне. Из призванных на военную службу крестьян создавались обозные колонны действующих войск, организовалась служба снабжения. Законы 1531 и 1543 годов предписывали на случай нападения турок всеобщее использование ополченцев. Вооруженные крестьянские массы нередко применялись для укрепления наемного войска. Встречаем немало крестьянских добровольцев и среди защитников осаждаемых турками пограничных крепостей. Из крепостных была организована и постоянная областная армия для борьбы с турками. Наконец и войска типа сервиторов, живущие в крепостях и имениях крупных помещиков, также состояли из привилегированных крепостных бойцов. 80 процентов из них были сосредоточены в 6 пограничных крепостях, постоянно воюющих с турками. Хотя ни сервиторы, ни другие, организованные из крепостных части не представляли такую боевую силу, как более современные, лучше оснащенные наемные войска, они своим патриотизмом и самоотверженностью играли решающую роль в остановке турецкого продвижения XVI века.

Угнетенность и бедность крепостного крестьянства лишь повышает ценность пролитой им крови и непомерные материальные жертвы, принятые в борьбе с турками XVI века за сохранение венгерской нации и осударства.

ЗИМНИЙ ПОХОД ЗРИНИ В 1664 ГОДУ

Лейтенант *Рохони Габор*

В середине XVII века уже стало ясным, что пришло время свержения господства турок в Венгрии. Это побудило поэта, полководца и военного историка Миклоша Зрини требовать энергичного выступления против гаснущего турецкого владычества. В то же время Зрини отмечал и угрозу новой опасности для Венгрии — угрозу колонизации со стороны Габсбургов. Последовательная борьба за национальные интересы, выдающиеся личные качества и полководческий талант сделали его вождем национальной партии.

Зрини не пользовался доверием двора, стремящегося в интересах политических целей Западной Европы заключить мир с турками. Но мирные попытки двора оказались безуспешными. Посланная в 1663 году в Венгрию 120-тысячная турецкая армия во главе с великим везиром Ахмедом Кеприлизаде овладела Эршекуйваром — сильнейшей крепостью Северной Венгрии. Венгерский двор в критическом положении обратился к Зрини, который своей небольшой армией помешал дальнейшему продвижению врага. Но несмотря на успехи, Зрини был лишен поста главнокомандующего венгерских войск.

Зрини, смело преодолевая все стоящие перед ним препятствия, с большой энергией приступил к осуществлению своего плана операций 1664 года.

Сущность его плана состояла в том, чтобы, продвигаясь вдоль Дравы — с востока на запад — отрезать задунайские пути сообщения турок. Для этого надо было овладеть небольшими турецкими крепостями в южной Задунайщине; сжечь стратегически важный мост через Драву у Эсека, служивший для турок лучшим путем в Задунайский край; наконец, — овладеть устоями турецкого господства в южной Задунайщине — крепостями Печ и Канижа. Этот план в данных условиях был наиболее осуществимым.

Ставленник же двора — маршал Раймунд Монтекукколи — разработал план военных действий 1664 года хотя и соответствовавший замыслам двора, но без учета тактического соотношения сил и поэтому потерявший реальную почву.

Несмотря на недоброжелательство и недоверие, Зрини удалось заручиться поддержкой и придворного военного совета: он получил 9-тысячную армию под управлением генерал-лейтенанта Гоенлохе, но без подчинения его Зрини. Таким образом удалось сосредоточить для похода армию примерно в 25 тыс. человек. Зрини предполагал начать наступление в зимнее время. Это имело следующие преимущества: наступление застигнет находящихся на зимних квартирах, турок внезапно и продви-

женне по большим поймам, по покрытым льдом водам значительно легче, чем от весны до осени.

Зрини 20 января 1664 года выступил из Уйзринивара и 21-го, соединившись под Берзенце с Гоенлохе, начал штурмовать основные силы турок. Овладев за несколько дней населенными пунктами Берзенце, Бабече, Барч и спалив Тюрбек, они 29 января штурмом взяли и город Печ. После этого Зрини и Гоенлохе разошлись. Гоенлохе штурмовал крепость Печ, а Зрини повернул к г. Эсек, гоня перед собой турецкие войска. За полутора суток подошел к крепости Дарда и, овладев ею, спалил шедевр боевой техники тех времен — турецкий военный мост у Эсека. Великий везир намеревался защищать мост, но наступление было настолько быстрым, что ему не удалось сосредоточить достаточных сил для обороны.

Вернувшись в Печ, Зрини обнаружил, что Гоенлохе упустил время и поэтому пришлось приостановить осаду крепости Печ. Они снова разошлись: Зрини на обратном пути опустошал побережье Дравы, а Гоенлохе — район к югу от Балатона и затем штурмовал Шегешд. Они преследовали цель лишить великого везира в разоренной южной Задунайщине оперативных и тыловых баз на случай, если он весной все-же попытается переправиться через Драву. Однако Шегешд был взят лишь с подходом туда Зрини, который, поставив и здесь, как в Бабоча и Берзенце, караул, окружил основные силы турок в Канижа. 15 февраля Зрини вернулся в Муракез и на этом зимний поход был закончен.

Зрини в сущности выполнил свой план. Вся страна с воодушевлением следила за победами. Люди видели, что если-бы план Зрини — пересечь пути сообщения и подвоза турок по линии Драва-Дунай-Тисса-Марош — был-бы последовательно осуществлен, большая часть страны вскоре высвободилась-бы из-под векового турецкого ига.

Даже зарубежные страны отмечали подвиги победоносного полководца, осыпая его орденами. От этого и двор не мог уклониться, но когда Зрини просил поручение, солдат и деньги для дальнейшего осуществления своего плана, получил отказ. Верховным главнокомандующим похода 1664 года был назначен его враг и противник Монтекукколи, который соответственно придворной политике хотел как можно скорее и любой ценой заключить мир с турками. Не считаясь с успехами зимнего похода и заключив после победоносного сентготхардского сражения позорный мир в Ваввар, продлил господство турецкого полумесяца в Венгрии.

ДАМЬЯНИЧ — ПОЛКОВОДЕЦ РЕВОЛЮЦИИ

Подполковник *Надь Калман*

В этом году венгерский народ отмечает 150-летнюю годовщину со дня рождения одного из выдающихся полководцев освободительной борьбы Венгрии 1848—49 гг., генерала Яноша Дамьянича.

Венгерские военные историки, до сих пор еще не написавшие монографию, посвященную Дамьяничу, не нарисовавшие его политического образа, облика, как полководец, создали о нем совершенно ошибочное мнение, считая его лишь отличным командиром, выдающимся командиром корпуса, не располагающим полководческими качествами.

Вопреки этому в „весеннем походе“, в весеннем контрнаступлении главной армии 1849 года Дамьянич играл роль верховного руководителя, его мероприятия, инициативные приказы и героические бои возглавляемых им войск имели огромное значение во всех битвах и сражениях, что являлось одним из важных факторов победы.

Созданный буржуазными военными историками облик Гёргей совершенно не соответствует действительности. Гёргей не оказывал никакого положительного влияния на события, принимая меры лишь на ходу, причем и они разрабатывались начальником его Генерального Штаба и штабом, а сам Гёргей лично и не участвовал в управлении боями, и присутствовал на поле битвы лишь два раза — под Тапиобичке и Ишасег, да и тогда только в конец боя. Решающие мероприятия в процессе оперативных действий и боев проводились Дамьяничем по собственной инициативе и на свою ответственность, и это привело к победе. Таким образом картина, созданная о полководческих качествах Гёргей, является ложной легендой — истинным полководцем и героем весеннего похода был генерал Дамьянич.

Вступив в ряды революционной армии после 28-летней военной службы, этот прогрессивный, бывший офицер австрийского императора стал командиром 3 батальона — одной из прославившихся частей освободительной войны.

Воспитывая и обучая порученных ему молодых солдат твердо и строго, но в революционном духе, он достиг того, что они уже в первых боях по его руководством добились блестящих побед. В оборонительных операциях, проведенных осенью и зимой 1849 года в Южной Венгрии по собственным планам и решениям, в активных оборонительных боях Дамьянич один за другим уничтожал опорные пункты контрреволюционных австро-сербских войск и за достигнутые здесь победы был произведен в генералы, и стал командиром дивизии, а потом корпуса. Победы, одержанные под Тереквече, Лагердорфом, Карлсдорфом, Алибунаром и Ярковацом, связаны с его именем и именем его войск. Своими боями в значительной мере способствовал тому что руководителям революции в период австрий-

ского наступления удалось организовать новую революционную армию и подготовить ее к решающему контрнаступлению.

После объединения главной армии у реки Тиссы Дамьяничу было предложено участвовать с порученным ему корпусом в весенних операциях. В это время, 5 марта 1849 года, у ведущего через Тиссу моста под Солноком он провел отважное наступление на тыл австрийской бригады, плацдарм которой был расположен на восточном берегу реки. Переправившись через Тиссу, Дамьянич внезапно напал на противника и вблизи от целого вражеского корпуса двухсторонним охватом разбил его, одержав величайшую до того победу революционной армии.

В весеннем контрнаступлении участвовал в качестве командира 3 корпуса. Это обученное и выращенное им соединение являлось решающей ударной силой освободительной армии, под командованием Дамьянича не терпевшим ни одного поражения.

В военных действиях, продолжавшихся от 2 по 26 апреля 1849 года, Дамьянич во главе своего корпуса достиг выдающихся побед. Его корпус, посланный на поддержку 7 корпуса, 2 апреля под г. Хатван решил судьбу сражения. 4 апреля корпус Дамьянича под Тапиобичке разгромил две бригады противника. 6 апреля под Ишасег, где сразились главные венгерские и австрийские силы, — в битве, продолжавшейся с утра до 23 часов ночи, Дамьянич, по собственному решению, приняв в отсутствие Гёргея командование войсками, наносил противнику жестокие удары, своевременно распоряжался о вводе в бой армейских резервов, действиями которых исход боя был решен в пользу венгров, Тем временем со своими героическими частями четыре раза отражал возобновляющиеся атаки противника, наступавшего превосходящими силами. Корпуса противника отступали перед молодыми революционными солдатами, заняв оборонительную позицию под Пештом.

По стратегическому плану Дамьяничу надо было продвигаться с боем для освобождения крепости Комарома на левом берегу Дуная, а в этом ему мешала австрийская дивизия, находившаяся в обороне под г. Вац. 10 апреля Дамьянич по собственным планам самостоятельно командуя в наступлении силами двух корпусов, сломил сопротивление упорно оборонявшегося врага и открыл путь к Комарому. И это наступление было проведено в опасной обстановке, едва в 20 км от фланга главных сил противника.

19 апреля, отлично управляемой операцией под селом Надьшалло, расположенным севернее Комарома между реками Гарам и Ваг, разгромил последние резервы австрийцев и во главе главных сил добился блестящей победы. 22 апреля подтянутые на помощь части вошли в осажденную крепость Комаром. 26 апреля Дамьянич участвовал в разгроме блокады вдоль южных берегов Дуная, где также играл значительную роль в достижении успеха.

Кошут предполагал назначить его верховным главнокомандующим армии, но Дамьянич по несчастному случаю сломал ногу и выбыл из строя, что являлось тяжелым ударом для дальнейшего хода революционных событий. Он был бы в состоянии сокрушить предательские замыслы Гёргея. 10 июля 1849 года больной, привязанный к постели Дамьянич принял командование крепостью Арад, но тогда уже не смог повлиять на разыгравшиеся события. После капитуляции в Вилагош, вопреки возражениям больного Дамьянича, крепость 17 апреля была сдана военным советом, полко-

водец-герой попал в руки противника и 6 октября 1849 года в числе 13 революционных генералов в г. Арад был зверски казнен контрреволюцией.

Дамьянич был революционным полководцем, достигавшим успехов своим смелым, новым военным искусством, отражающим прогрессивные, революционные элементы и черты военного искусства освободительной борьбы 1848—49 гг. Его операции характеризовались отвагой, наступательным порывом да и оборону он проводил наступательно, стараясь заставить неприятеля врасплох, привести в заблуждение относительно направления своих наступлений и уничтожить его. Экономил силы, но в решающих местах беспощадно вводил в бой все свои резервы, добивался успеха и в бою с превосходящим противником. Массово применял артиллерию, образцово использовал рода войск.

Штыковые атаки его гонимых не мог выдержать ни один противник. Моральный дух частей Дамьянича играл значительную роль в его военном искусстве. Опираясь на народ, действовал вместе со своими солдатами. Своим выдающимся героизмом, личным воздействием умел преодолевать любую критическую обстановку, повернуть исход и кажущегося потерянным боя.

Облик полководца Дамьянича, успешное применение им штыковых атак, приветливость к своим солдатам и оказываемое на них личное влияние, героизм, бескорыстие, скромность, правдивость — все это отмечаем, как суворовские черты генерала-героя.

Благодаря выдающимся полководческим способностям Дамьянич играл руководящую роль в битвах освободительной борьбы и являлся одним из решающих факторов успеха. Был твердым революционным, солдатом, борцом за свободу народов, смелым и отважным человеком, одним из выдающихся революционных полководцев в военной истории Венгрии, творчески развивал венгерского военного искусства.

ШАЛГОТАРЬЯН, 1919 г.

Майор *Балаж Йозеф*

В начале мая 1919 г. — когда трансильванская армия румынских бояр уже повсюду достигла Тиссы, а на севере и войска чехословацкой буржуазии прорвали фронт Красной Армии — Венгерская Советская Республика оказалась в критическом положении. Самые ожесточенные и горячие бои развернулись в шалготарьянском районе, где бешеная атака чехословацких интервентов натолкнулась на упорное сопротивление красных отрядов и вооруженных рабочих.

Документы свидетельствуют, что чехословацкая буржуазия готовилась к интервенции уже тогда, когда социалистическая революция венгерского пролетариата еще только стучалась в дверь. Не считая мелких столкновений, до серьезной схватки дело раньше начала мая все же не дошло благодаря тому, что на пути интервенции стояли чехословацкие трудящиеся. Чехословацкой буржуазии — насильем, обманчивыми обещаниями, клеветой на советскую власть, националистической травлей и зверскими преследованиями коммунистов — лишь к концу апреля удалось привести в порядок свою армию для наступления на Шалготарьян, обороняемый войсками 80 бригады из состава 3 красной дивизии.

Но организация обороны ставила командование бригады в весьма затруднительное положение, так как численный состав бригады и недостаточное количество огневых средств лишали возможности группировать оборону — по установившейся во время первой империалистической войны практике — в системе эшелонированных в глубину позиций. Старший командир, хотя и не рассчитывал на то, что красные отряды смогут не допустить прорыв фронта, но все же надеялся остановить и отразить ворвавшегося неприятеля путем удачного сочетания маневренной и позиционной обороны. К сожалению, в результате слабой дисциплины войск, беспомощности бывших офицеров и неумелого управления чехословацкие войска вскоре уже стояли перед Шалготарьяном.

Неразумное управление со стороны командования бригады привело к хаосу и неразберихе в батальонах и ротах. „Казалось, нет никакой надежды приостановить контрреволюционные силы.“ Социалдемократы предлагали оставить Шалготарьян. А как действовать — знали только коммунисты. Приехав на фронт, они укрепили дисциплину и стимулировали бойцов на героические подвиги. С этого момента каждый отдельный солдат и вооруженный рабочий горели одним желанием, одной целью: остановить и отразить врага.

Таким образом, операция красных войск оказалась неудачной. 7 мая наступление чехословацких войск внезапно остановилось и инициатива перешла в руки Красной Армии. А после того, как одной из смелых групп удалось 10 мая вновь захватить господствующую высоту в окрестности Шалготарьяна — населенный пункт Каранч, противник панически бежал обратно по направлению Фюлек.

В то время, когда подтянутая к Шалготарьяну для проведения контр-ударов 6 красная дивизия достигла реки Ипой и подошла к жлезнодорожной линии Лошонц — Фюлек — Феледи и путь на Лошонц и Римасомбат был открыт, — контрреволюционеры и их сообщники „социалисты“ поспешили на помощь разбитому врагу. Неожиданно разнеслась весть о продвижении к Будапешту французских войск со стороны Сегеда. Командование армии, прежде чем убедиться в достоверности этого слуха, приняло решение — наступлением самых боеспособных сил Красной Армии (4 и 6 дивизии) помешать продвижению французов в районе между Дунаем и Тиссой. 6 дивизии был отдан приказ немедленно прекратить наступление и направиться в Кечкемет.

Противник, обнаруживший прекращение преследования со стороны 6 дивизии, сразу остановился, окопался и вводом свежих сил подготовился к новому наступлению, вклинившись „мешком“ во фронт красной Армии в районе от Айначке до Мишкольца, вплоть до города Эгер.

Вскоре началось наступление. 18 мая 4 чехословацкая бригада овладела населенным пунктом Петервашара, а на следующий день, 19 мая захватила село Киштерене. По направлению и силе удара можно было судить, что чехи уже не ограничивались простым отеснением красных войск и оккупацией оставленных территорий, как они делали раньше, а стремились окружить и уничтожить 80 бригаду.

Положение было крайне критическим. Под влиянием панических слухов о вторжении неприятеля в Киштерене, а также вследствие фронтовой службы шахтеров, точная добыча угля в шахтах резко понизилась. Не трудно представить, какую радость вызвало в блокированном городе появление самолета с приказом от командования армии героическим защитникам города. Приказ гласил: „Петервашара отвоеван. Неприятель под Киштерене, наступаем с юга. Задание шалготарьянских частей: немедленно наступать с севера и северо-востока от Киштерене и, окружив противника, захватить пункт.“

Красноармейцы и герои рабочие, шахтеры начали последний штурм. Противнику вскоре пришлось убедиться, что он попал в „мышеловку.“

Это был замечательный успех Красной Армии. Красные войска своими героическими подвигами и блестящими победами дали резкий ответ врагам рабочей власти, которые в первые дни мая с чрезмерным оптимизмом сплошь да рядом болтали о том, что дни Советской Республики уже сочтены. В эти критические недели пролетарские бойцы показали такой героизм и отвагу, на которые не способны привыкшие к зверству, убийству и мародерству солдаты империалистических армий. Хотя в те дни, когда всякое сопротивление казалось уже почти безнадежным, встречались малодушные и недисциплинированные, — „армия“ стойко и уверенно выдержала ураган войны. Крах замысла чехословацкой буржуазии и то, что шалготарьянский уголь остался в руках Советской Республики в конечном счете объясняется сочетанием героизма и несокрушимой волей к победе неискушенных в военном деле рабочих, шахтеров с боевым опытом красноармейцев. Но не следует забывать и того, что славный северный поход Красной Армии развернулся из ряда успехов, достигнутых красноармейцами в мае месяце в упорных и ожесточенных боях в оборонительном районе Шалготарьян-Эгер-Мишколец.

Так Шалготарьян стал символом пролетарского героизма.

РОЛЬ РОДОВ ВОЙСК В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ ВЕНГЕРСКОЙ СОВЕТСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Капитан *Демер Гергей*

Изучение роли, значения родов войск является довольно игнорируемой частью военной истории Венгерской Советской Республики. Однако в этом отношении уже имеются соответствующие начинания. Попытаюсь следовать их примеру.

ОБЩЕВОЙСКОВОЙ БОИ

Организация пополнения, общевойсковых соединений, частей и подразделений

На первых порах в области организации царил довольно большая неразбериха и порядок был наведен лишь в период майской реорганизации.

Мобилизация пролетариата в апреле-мае месяцах, наплыв рабочих масс в армию означали мощную, силу, дали войскам революционный размах. Но было ошибкой с принципа добровольия не перейти на всеобщую — учитывающую классовые интересы — воинскую повинность, вернее она была введена лишь намного позднее и лишь с ограничением на окрестности Будапешта. Ошибки, допущенные в крестьянском вопросе, также являлись весьма важным политическим препятствием всеобщей мобилизации трудящихся. А ведь без прочной поддержки со стороны решающего большинства крестьянства невозможно создать массовую армию. Ошибка состояла и в том, что формирование рабочих батальонов, полков производилось по заводам, цехам. Рабочие отряды по существу представляли собой военизированные профсоюзы. Таким образом влияние держащих в своих руках профсоюзы предателей социалдемократов сказывалось и в армии.

Вопреки ошибкам, допущенным в деле пополнения войск, венгерский народ, опираясь, в первую очередь на патриотический энтузиазм рабочих, сумел предоставить Красной Армии огромные массы, давая ей тем самым возможность неустанно умножать свою мощь.

В то время, как 16 апреля командование армии имело всего 55 батальонов, 15 августа уже 113 батальонов, 84 пулеметные роты, 8 эскадронов и 37 батарей, 30 мая — 115 батальонов, 100 пулеметных рот, 10½ эскадронов и 58 батарей, наконец 20 июля — 161 батальон, 119 пулеметных рот, 12½ эскадронов и 103 батерей.

В армии, состоявшей только из бригад и дивизий, в период майской реорганизации были созданы корпуса.

Корпуса в боях Красной Армии являлись в первую очередь не высшими тактическими, а скорее оперативными соединениями. В зависимости от обстановки и задачи состояли из 2—5 дивизий или отдельных бригад.

Дивизии состояли из двух бригад, артиллерии, подразделений инженерных и связи.

Бригады создавались из двух полков, но в зависимости от боевой обстановки были бригады и из 2—7 батальонов.

Полки состояли из трех батальонов, имели подразделения — пехотные пушечные, инженерные и связи.

Батальоны располагали тремя стрелковыми и одной пулеметной ротой (с 6—8 пулеметами).

Организация Красной Армии достигла, а во многих отношениях даже и превзошла уровень организации войск интервентов.

Оперативное искусство

Необходимость создания оперативного искусства возникла в период первой империалистической мировой войны, но фундамент его был заложен Советской Красной Армией лишь во время гражданской войны 1918—20 годов. Характер революционной, отечественной войны венгерского пролетариата показывает большое сходство с условиями в России, поэтому, разумеется, в аналогичных условиях были сделаны аналогичные шаги в области создания оперативного искусства, но Венгрия не имела в своем распоряжении достаточного времени и кроме того сильно сказывалось отсутствие партии, прочно стоящей на основах марксистско-ленинской теории. Поэтому венгерская Красная Армия смогла сделать лишь первые шаги в деле создания оперативного искусства. Статья приводит примеры из боев Венгерской Советской Республики о применении оперативных резервов, наращивании силы удара, выборе направления главного удара и его гибкого изменения.

Тактика

Начинает вырабатываться революционное военное искусство и в области тактики. Особенно встречаемся с новыми методами в развертывании наступательного боя, так как в первую очередь здесь можно было использовать колоссальную революционную энергию бойцов.

В наступательном бою остроумно использовались различные формы маневра: под Шалготарьяном — эксцентричный удар, под Лошонцем — двухстороннее окружение, а под Кашша — фронтальный удар, развернутый с целью прорыва.

Применялось сосредоточение на главном направлении основных сил и средств, маневрирование ими и во время боя (Мишкольц).

Правильно использовались и природные условия в бою на горно-лесистой местности. Здесь открывалась возможность применения охвата (напр., Апатфалва), овладения важными дорожными узлами в тылу у противника (напр., Петервасара) и удара по горному хребту, проводимому одновременно с наступлением в долинах (напр. Кашшабела).

Порвав с практикой первой империалистической мировой войны, Красная Армия перешла на активную оборону и тем самым сумела успешно выполнить свои задачи.

Конница, танки

Отечественная войны Венгерской Советской Республики, в отличие от мировой войны, характеризовалась маневренными боями. Для этого нужны были быстроходные войска. В первую очередь речь могла идти о создании конницы, но империалистическая мировая война погубила конский состав Венгрии, а неправильная крестьянская политика правительства не

сумела заручиться прочной поддержкой со стороны крестьянских масс, которые смогли бы предоставить опытных в верховой езде бойцов и лошадей. Поэтому и не удалось сформировать конные соединения.

Удалось организовать только по одному эскадрону подвизионно и позднее 7 кавалерийский полк, состоявший из двух конных дивизионов (батальонов), каждый дивизион имел по две роты и по одной пулеметной роте (с 4 пулеметами). На усиление полку была придана одна батарея. Но ввиду того, что полк был организован слишком поздно, он не смог оказать решающего влияния на исход боя.

Ошибка состояла в том, что часть конницы была раздробленной, не сосредоточивалась в одной бригаде, что в венгерских условиях имело бы такое же значение, как существование в стране Советов легендарной 1 конной армии.

Самокатчики также использовались преимущественно для связной службы. Венгерская Красная Армия не имела механизированных войск, но в ходе боев успешно создавались такие части почти из ничего.

Бронетанковых войск Красная Армия также не имела, только во всех отношениях инициативные бойцы 6 дивизии соорудили одну бронемашину.

Тем больше значения приобрели бронепоезда, состоявшие, частью, из оставшегося после мировой войны военного имущества, частью — из обитых броневыми листами железнодорожных вагонов. Красная армия имела 12 таких бронепоездов, использовавшихся для разведки, поддержки наступающей пехоты, в помощь обороне и для преследования неприятеля. Эти бронепоезда показали выдающиеся примеры героизма, вероятно потому, что их экипаж состоял главным образом из промышленных рабочих, среди которых — как и среди артиллеристов — еще до провозглашения Советской Республики сильно сказывалось влияние коммунистов.

Артиллерия

Орудийный материал артиллерии полностью состоял из оборудования, оставшегося после первой империалистической мировой войны.

На вооружении артиллерии были 8-см полевые и 7,5-см горные пушки, 10-см гаубицы, 15-см тяжелые гаубицы, 10,4-см тяжелые пушки, 30,5-см мортиры и несколько минометов.

Рабочие усиленным трудом привели в годное для боевого применения состояние все имеющиеся орудия. Благодаря этому мощь артиллерии Красной Армии неустанно возрастала. В то время, как 15 мая 1919 г. в боях участвовало только 155 орудий, 20 июля, вооруженные силы имели уже 365 орудий и 16 минометов.

По силе влияния коммунистов за бронепоездами следовала артиллерия. Поэтому и не удивительно, что и этот род войск отлично выдержал пробу. Революционное использование батарей способствовало росту эффективности артиллерии. Поэтому-то буржуазные войска то и дело жаловались на превосходство венгерской артиллерии.

Противовоздушная оборона

Она в сущности органичивалась лишь обороной столицы. Вокруг Будапешта была создана мощная система наблюдения, а в самом городе было установлено 18 прожекторов и 3 зенитных батареи. Но до их применения дело не дошло.

Военно-Воздушные Силы

Они состояли из 9 эскадрилий, оснащенных оставшимися после мировой войны самолетами. Число самолетов колебалось между 23 и 37.

Самолеты использовались для разведки, поддержки пехоты — пулеметами и бомбами, — наконец, для сбрасывания листовок. Машины обычно применялись по-одиночке, но были случаи ввода звеньев из 3—4 самолетов.

Инженерные войска

Создавались, как и остальные рода войск медленно, но к концу июня каждый пехотный полк имел уже по саперному взводу. Дивизии также имели по одной саперной роте, но они вместе с инженерными рабочими ротами, организованными для выполнения несложных инженерных работ, были объединены в армейские саперные группы. Самым выдающимся подвигом инженерных войск была переправа через Тиссу, блестяще выполненная вопреки крайнему недостатку в имуществе (20 июля 1919 г.).

В состав инженерных войск входил и железнодорожный полк, предназначенный для постройки и эксплуатации железных дорог.

Войска связи

Несмотря на недостаток материала для организации войск связи, задачи все-же более или менее удалось разрешить. Связь подразделений и частей обычно осуществлялась через связных. Дивизии уже имели по одной „роте телеграфистов“, а корпуса — по 1—2 радиоаппаратам. Для организации связи — особенно между командованиями соединений — широко использовались и гражданские линии.

Речная флотилия

Состояла из четырех мониторов, двух канонерок, четырех сторожевых катеров, двух подсобных мониторов и различных вспомогательных подразделений. Части речной флотилии, особенно монитор „Самош“, успешно поддерживали опиравшийся на Дунай фланг армии. Однако основные силы эскадры, попав под влияние врага, примкнули к контрреволюционному перевороту 24 июня, а после его поражения предательски перешли на сторону неприятеля.

Служба тыла

Несмотря на душашую блокаду и неопишемую недостаток в материале она, опираясь на самоотверженную работу трудящихся в тылу, в начале хорошо справлялась со своими задачами. Особенно отлично действовал железнодорожный транспорт. Но по окончании северного похода положение изменилось. Под влиянием контрреволюционных офицеров и предателей социалдемократов начался саботаж и разложение в службе тыла.

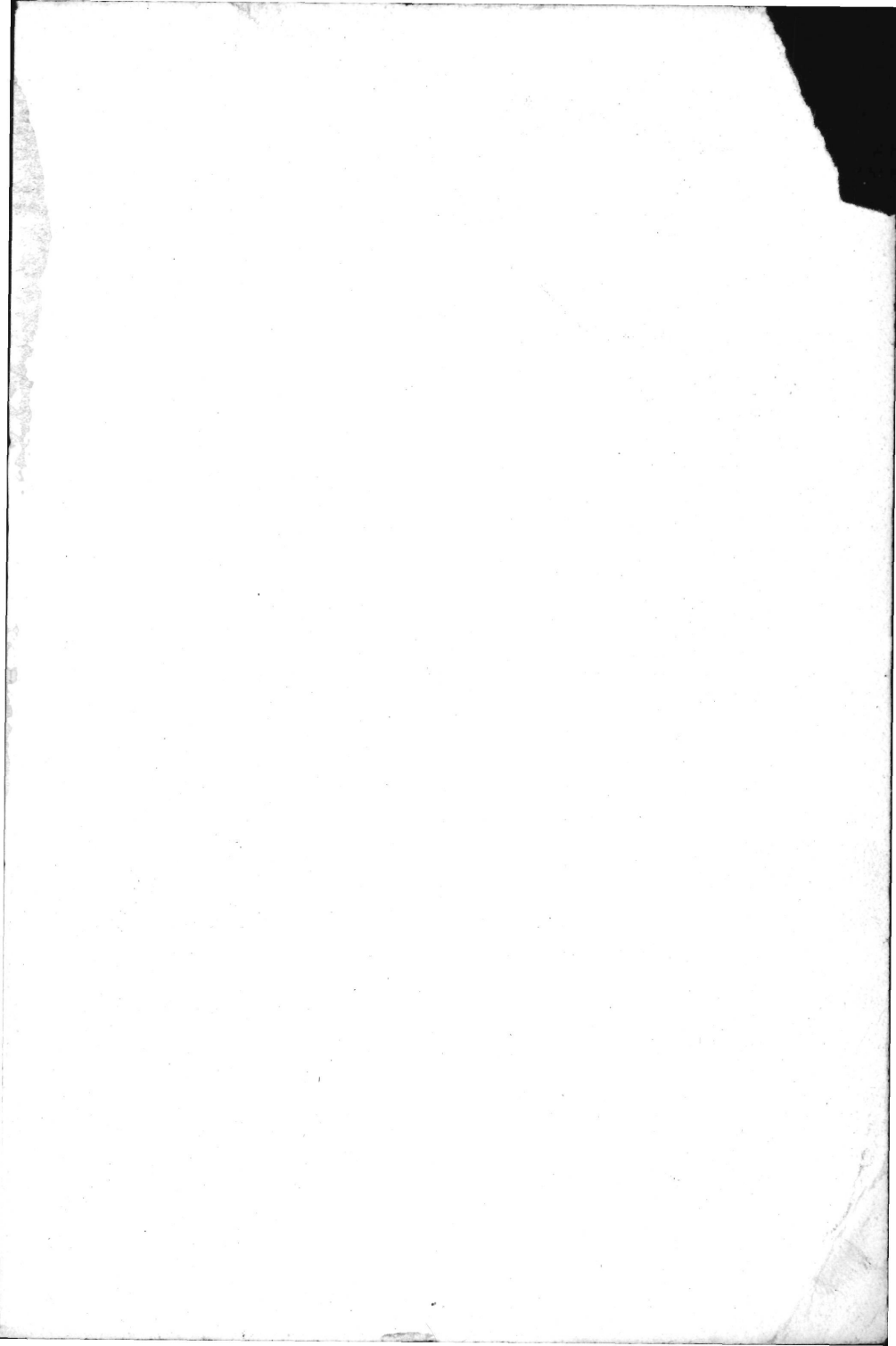
* * *

Резюме: Изучение борьбы родов войск, служб венгерской Красной Армии обогащает офицеров нашей Народной Армии широким опытом, поэтому стоит детальнее углубиться в этот вопрос.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

NÓGRÁDI SÁNDOR altábornagy	Tíz évvel ezelőtt. Magyar partizánok Salgótarján vidékén — — — — —	3
FÜLEP FERENC a történettudomány kandidátusa	Történelmi emlékeink védelméről — — — — —	12
KUMOROVITZ L. BERNÁT	A magyar zászló és nemzeti színeink múltja (I. közlemény) — — — — —	18
KISS ISTVÁN	A parasztság és a főurak 16. századi honvédő harcunkban — — — — —	61
J. G. SULJAKOVSKIJ	A belorussz nép részvétele az 1648—1654. évi felszabadító háborúban — — — — —	76
ROHONYI GÁBOR hadnagy	Zrinyi téli hadjárata 1664-ben — — — — —	92
OTTOHEINZ ROCHOLL	Az állandó hadsereg, mint a feudális reakció támasza — — — — —	116
MARKÓ ÁRPÁD a történettudomány kandidátusa és TÓTH GYULA főhadnagy	A Rákóczi szabadságharc legfontosabb katonai szabályzatai — — — — —	142
BERKÓ ISTVÁN	Magyarok az 1813—15. évi felszabadító háborúban — — — — —	179
NAGY KÁLMÁN alezredes	Damjanich, a forradalmi hadvezér — — — — —	207
HARTAI ERNŐ ezredes	Az 1859. évi olasz-osztrák háború és az olaszországi magyar légió — — — — —	262
BALÁZS JÓZSEF őrnagy	Salgótarján 1919. — — — — —	290
DÖMÖTÖR GERGELY százados	A fegyvernemek szerepe a Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborújában — — — — —	328
HETES TIBOR	A Hadtörténelmi Intézet Levéltára — — — — —	365
VITA		
PERJÉS GEZA	Hozzászólás Borus József és Tóth Gyula tanulmányaihoz — — — — —	375
KÖNYVSZEMLE ÉS KRITIKA		
KOVÁCS ENDRE	Bem József (ism. Varga János) — — — — —	388

Ára: 16.— Ft

6028/2